

**Universitatea Babeș-Bolyai
Facultatea de Studii Europene**

**Rezumatul tezei doctorale
Geneza leninismului romantic. O perspectivă teoretică asupra
orientării internaționale a comunismului românesc, 1948-1989**

**Coordonator:
Prof. Dr. Michael Shafir**

**Candidat:
Emanuel Copilaș**

2011

CUPRINS

1. Introducere.....	3
2. Cadrul teoretic.....	6
3. Cadrul conceptual. De la Lenin la Gorbaciov: varietăți ale leninismului sovietic.....	16
4. În colimatorul Uniunii Sovietice: România și Europa de Est sub auspiciile leninismului post-revoluționar.....	23
5. De la leninismul post-revoluționar la leninismul europeanizat: reinventarea socialismului. Republica Populară Română și riscurile destalinizării.....	27
6. Divergențe economice și oportunități geopolitice. Politica externă a României în ultima perioadă a regimului Gheorghiu-Dej.....	30
7. Preferatul Occidentului: Ceaușescu, Republica Socialistă România și procesul configurării leninismului romantic (1965-1971).....	33
8. Marota independenței. Leninismul romantic în căutarea afirmării internaționale și a mobilizării naționale.....	37
9. Sfârșitul. Leninismul romantic, un paria pentru ambele tabere ale Războiului Rece.....	39
10. În loc de concluzii: ce fel de construcție socială? Evaluări teoretice.....	40
11. Bibliografie.....	51

Cuvinte cheie: leninism romantic, teoria relațiilor internaționale, relații internaționale, ideologie, politică externă

Introducere

Miza prezentei lucrări constă în analiza ideologică și descifrarea teoretică a politicii internaționale a comunismului românesc în perioada în care s-a aflat la putere, 1948-1989. Au fost consultate cu această ocazie diverse surse bibliografice, începând cu documente de arhivă și materiale propagandistice și terminând cu lucrări și articole științifice, destul de divergente în privința interpretării orientării externe a României în perioada mai sus menționată.

Pentru început se delimitează cadrul teoretic al lucrării, alcătuit din principalele teorii ale relațiilor internaționale (RI) – realismul, pluralismul, marxismul și socio-constructivismul – punându-se accent pe ideile structurante și metodele analitice ale fiecăreia. Premisa de la care pornesc este aceea că socio-constructivismul este cea mai indicată teorie pentru clarificarea orientării internaționale a comunismului românesc. Desigur, politica externă și internațională nu poate fi analizată izolat de politica internă și, în cazul regimurilor leniniste, de elementul ideologic subiacent, poate cea mai importantă dimensiune a acestora. Astfel că acestor două aspecte li s-a acordat o atenție considerabilă în lucrarea de față.

Urmează apoi contextul conceptual, care are la bază o analiză ideologică a diferitelor tipuri de leninism pe care le consider active de-a lungul timpului în Uniunea Sovietică: leninismul revoluționar, post-revoluționar, europeanizat, asianizat, sistemic și post-bolșevic. Acestea sunt utilizate în lucrare în funcție de perioadele supuse analizei și din punct de vedere al aportului ideologic pe care l-au adus la creionarea leninismului romantic, conceptul care consider că acoperă cel mai bine ideologia comunismului românesc după 1965, atât în plan intern cât și extern.

În continuare se aduce în discuție procesul sovietizării Europei de Est, insistându-se cu precădere asupra cazului României. Analiza este centrată la nivel internațional, dar se insistă și asupra metamorfozelor politice interne care, strâns corelate cu intervenția arbitrară a Uniunii Sovietice, permit comuniștilor autohtoni să preia treptat puterea desființând partidele istorice și persecutându-i pe membrii acestora. În ianuarie 1948 România devine republică populară. În acest context, din rațiuni pe care le analizez pe parcursul capitolului, apar diferite linii de sciziune în cadrul noii elite politice, fapt care se va solda în 1952 cu eliminarea din funcții de

conducere a Anei Pauker, a lui Vasile Luca și, respectiv, Teohari Georgescu. Gheorghiu-Dej reușise astfel marginalizarea politică a principalilor săi competitori. Puterea sa nu va fi însă suficient consolidată decât câțiva ani mai târziu, odată cu disiparea șocului destalinizării, care vulnerabilizase într-o proporție deloc neglijabilă poziția liderului Partidului Muncitoresc Român (PMR).

Capitolul următor se concentrează pe impactul destalinizării asupra lumii comuniste și asupra revoluțiilor din Ungaria și Polonia. Am în vedere în special maniera în care conducerea Republicii Populare Române (RPR) a reușit să amortizeze impactul destalinizării și să câștige încrederea noului lider sovietic, Nikita Hrușciov, până în punctul în care contingentele Armatei Roșii au fost retrase de pe teritoriul țării. În capitol se acordă atenție și așa numitei „devieri de stânga”. Sesizând momentul unor reglări de conturi politice cu ocazia inculpării lui Stalin de către Hrușciov la al XX-lea congres al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), Miron Constantinescu și Iosif Chișinevski au încercat să creeze o coaliție politică ostilă lui Gheorghiu-Dej cu scopul înlăturării acestuia din principalele funcții de conducere pe linie de partid și de stat. De ce au eșuat și care au fost consecințele intenției lor sunt numai câteva întrebări la care am încercat să ofer un răspun, fie și parțial, în acest capitol.

Ultima perioadă a conducerii dejiste este axată pe două mari evenimente internaționale. Primul l-a reprezentat conflictul dintre RPR și Consiliul de Ajutor Economic Reciproc (CAER). Deoarece țările mai dezvoltate ale lagărului socialist – Cehoslovacia, Republica Democrată Germană și Uniunea Sovietică – doreau specializarea producției în două direcții principale, industrială și alimentară, RPR urmând să fie încadrată în ultima, liderii de la București au protestat, argumentând în termeni ideologici, politici și bineînțeles economici în favoarea accelerării nivelului de industrializare. Disputa a fost soluționată temporar prin renunțarea la pretențiile sovietice în ceea ce privește integrarea și supranaționalizarea economiilor statelor socialiste. Strâns legată de divergența RPR cu CAER se află și orientarea conducerii de la București în privința conflictului sino-sovietic, o oportunitate de pe urma căreia Gheorghiu-Dej și camarila sa au obținut, prin acrobații diplomatice, importante beneficii economice și politice, distanțându-se în acest fel și mai mult de Moscova.

„Epoca Ceaușescu” este structurată la fel, pe trei capitole. Primul problematizează conceptul de leninism romantic, un construct ideologic aflat în subsidiarul politicii românești din acea perioadă, internă și externă deopotrivă, concentrându-se apoi pe ascensiunea lui Ceaușescu și pe celebrele gesturi de politică externă ale noi-numitei Republici Socialiste România (RSR) în a doua jumătate a anilor '60, care au atras nemulțumirea moderată a Moscovei și simpatia, și nu în ultimul rând capitalul occidental. Este analizat apoi fluxul ideologic din 1971, pe care l-am numit momentul manifest al leninismului romantic.

Anii '70 nu aduc schimbări majore în politica externă a RSR. Cele mai importante evenimente care au loc în acest deceniu sunt deschiderea economiei românești înspre organismele financiare internaționale ale Occidentului, împreună cu foarte mediatizata conferință de la Helsinki unde s-a discutat securitatea europeană și s-a afirmat cu forță, de către tabăra „imperialistă”, un nou concept de bază în practica internațională: drepturile omului. Regimurile comuniste au avut numai de pierdut de pe urma recunoașterii principiului drepturilor omului; acesta le-a condiționat tot mai mult politicile externe și, la nivel intern, a impulsionat disidența. Un alt punct central al capitolului este dat de conexiunile ideologice dintre politica internă și cea externă a leninismului romantic.

În sfârșit, ultima etapă a conducerii ceaușiste are în vedere derivatele totalitare tot mai accentuate ale regimului, din cauza cărora va cunoaște o progresivă izolare internațională. După 1985, anul ajungerii la putere a lui Mihail Gorbaciov, RSR va fi repudiată chiar de către „lagărul socialist”, transformându-se într-un paria pentru mișcarea comunistă internațională, a cărei „îmburghezire” o percepușe însă ca dezintegratoare din punct de vedere ideologic și constrângătoare din punct de vedere politic.

După expunerea corpusului empiric al lucrării urmează analiza teoretică a materialului cu ajutorul celor patru teorii ale RI menționate anterior. Expun, în acest capitol, motivele pentru care consider socio-constructivismul o teorie mai bună pentru abordarea politicii internaționale a comunismului românesc și a dimensiunii ideologice subiacente acestuia – decât pluralismul, marxismul și chiar realismul, cu care are suficiente elemente în comun astfel încât să fi fost încadrată la acest capitol de către alți cercetători români.

*

Din punct de vedere metodologic, lucrarea de față este structurată pe două părți majore, una empirică, respectiv una teoretică. Partea empirică, care acoperă intervalul cronologic dintre 1948 și 1989, a fost redactată utilizând în principal analiza istorică de tip comparat, împreună cu analiza documentelor. Politica internațională a regimului comunist român a fost plasată în contextul epocii sale, analizându-se în special relația cu Uniunea Sovietică, dar și încadrarea în principalele tendințe ale politicii mondiale. Pe lângă literatura secundară, au fost cercetate documente edite și inedite, evidențiindu-se în principal aspectele lor ideologice și politice.

Partea teoretică, deși redusă ca dimensiuni în raport cu analiza evenimentială, cum este de altfel firesc, include în schimb mai multe tipuri de metodologie științifică. Pe lângă aplicarea celor patru mari teorii ale RI – realismul, pluralismul, marxismul și socio-constructivismul – asupra intervalului istoric investigat, am utilizat, în primul rând, analiza ideologică, apoi, în mai

mică măsură, analize antropologice, de psihologie politică și, nu în ultimul rând, analiza de discurs.

Cadrul teoretic

Prezenta lucrare constă într-o evaluare teoretică a politicii internaționale a României comuniste, accentul fiind pus pe dimensiunea ideologică a acestui proces. Patru teorii majore utilizate în studiul relațiilor internaționale (RI) – realismul, pluralismul, marxismul și socio-constructivismul – vor alcătui instrumentarul necesar analizei. Teoriile au fost amintite în ordinea cronologică a importanței în ceea ce privește disciplina; din punct de vedere al adecvării lor la studierea materialului empiric, succesiunea va cunoaște, așa cum vom observa, schimbări notabile. Să vedem, în continuare, premisele și asumptiile fundamentale ale fiecăreia dintre aceste teorii.

Realismul

Având în spate o tradiție intelectuală veche de mii de ani, care începe cu Tucidide, trece prin Machiavelli, Hobbes, Clausewitz și ajunge fără probleme în secolul XXI prin intermediul unor autori de genul lui Kenneth Waltz, Robert Gilpin sau John Mearsheimer – realismul reprezintă curentul teoretic dominant în RI, în ciuda criticilor diverse și judicioase care i se aduc de câteva decenii încoace.

Fieărei teorii a RI îi corespunde, în mai mică sau mai mare măsură, o ideologie politică (ideologie înțeleasă aici în sens științific, analitic, nu în termeni militanți și dogmatici, așa cum va fi aplicată noțiunea conceptului de leninism romantic, dezvoltat în lucrare). Corelativ, realismul reprezintă fațeta internațională a conservatorismului, un curent de gândire maturat de-a lungul mileniilor în doctrinele militare grecești și romane, apoi sub egida protectoare a teologiei catolice și, nu în ultimul rând, ca o reacție de respingere sau cel puțin susceptibilizare a proiectului rațional al modernității. Avem aici un prim aspect care diferențiază net realismul de celelalte teorii ale RI: anterioritatea sa în raport cu filosofia iluministă creatoare de modernitate. Pluralismul, marxismul și socio-constructivismul sunt toate produse ale unor proiecte intelectuale care se revendică, fără excepție, de la moștenirea critică a Revoluției Franceze.

Realismul operează, la fel ca toate celelalte teorii ale RI, cu câteva concepte de bază.¹ La nivel metodologic, studiind cauzele declanșării războaielor, Kenneth Waltz distinge trei

¹ Pentru simplificarea scrierii și parcurgerii textului, voi menționa succint principalele titluri bibliografice utilizate în acest subcapitol: Dunne, Kurki, Smith: 2010; Steans, Pettiford: 2008; Dougherty, Pfaltzgraff: 1997; Halliday: 1994; Baylis, Smith, Owens: 2008; Viotti, Kauppi: 1999; Taylor (ed.): 1980; Lobell, Lipsman, Taliaferro: 2009;

„imagini”: prima, conform căreia conflictul internațional apare în mintea decidentului politic, fiind ulterior reificat; a doua, unde războaiele sunt declanșate datorită constituției interne – politice, economice, sociale, ideologice – a statelor, un factor explicativ superior simplei psihologii a liderilor și, în sfârșit, ultima imagine, cea mai importantă în opinia lui Waltz: structura internațională, alcătuită din fluctuațiile de putere ale statelor care, la nivel global, devin independente de intențiile directe ale acestora – „distribuția capacităților în sistem” în termenii lui Waltz (2007) și presează asupra comportamentului internațional al fiecărei „unități” (stat) în manieră deterministă. Deși toate cele trei imagini (devenite ulterior „nivele de analiză” și înglobând o arie analitică mai largă în RI, nelimitată doar la conflicte) sunt utile în descifrarea politicii internaționale a unui stat, avertizează Waltz, numai cea sistemică este indispensabilă. Fac o precizare cu această ocazie, pe care o voi dezvolta în ultimul capitol al lucrării. Studiul de față se plasează în cadrul celui de al doilea nivel de analiză waltzian, fără a neglija însă nici nivelul trei, nici primul nivel.

Realismul waltzian a devenit cunoscut sub numele de neorealism sau realism structural. Configurația intelectuală a neorealismului nu ar fi existat însă în absența realismului clasic de care a fost precedat. Aici apar în prim-plan nume ca Hans Morgenthau, Edward Carr sau Reinhold Niebuhr. Prima imagine a lui Waltz este cea mai importantă în cazul realismului clasic. Natura umană, coruptă, amorală, lașă sau vindicativă se află la baza tuturor evenimentelor reprobabile are au loc în lume. Se poate observa aportul teologiei catolice la acest tip de realism: „păcatul originar” cu care fiecare persoană se naște, trăiește și moare oferă măsura relațiilor interumane și implicit a politicii internaționale: violentă, anarhică, structurată de ambiții, orgolii și „voință de putere”, pentru a folosi expresia lui Nietzsche. Aflate în filiație directă cu oamenii din care sunt alcătuite, toți împărtășind aceeași natură umană, statele realiste se vor comporta la fel ca și subiecții lor; se schimbă doar planul acțiunii: pattern-urile pe care realiștii le identifică în relațiile interpersonale pot fi extrapolabile cu ușurință pe scena politicii globale.

Pluralismul

Această teorie a RI este echivalentul tradiției liberale a gândirii politice. Pe cale de consecință, asumțiile sale principale pun în problemă mediul internațional dintr-o perspectivă considerabil – nu fundamental - diferită de cea realistă. În perioada interbelică, disputa dintre realismul clasic și idealism - eticheta pe care realiștii au atribuit-o curentului liberal american din acea perioadă este tendențios denumită, încercându-se astfel inducerea unei impresii depreciative despre

Morgenthau: 2007; Carr: 1947; Niebuhr: 1977; Guzzini: 2000; Waltz: 2001; Waltz: 2007; Miroiu, Ungureanu: 2006; Buzan: 2000; Wendt: 1999; Gilpin: 1981; Mearsheimer: 2003; Nye, Keohane: 2009; Nye: 2009; Ball, Dagger: 2000; Copilaș: 2009a.

orientarea internațională a liberalilor, sens care s-a păstrat și până astăzi; voi păstra denumirea, în absența alteia mai bune și pentru a nu crea confuzii – a ajuns să fie cunoscută drept prima „mare dezbateră”. Argumentele liberale în favoarea „securității colective” care ar fi putut fi construită printr-un progres al ideii de pace, interpretarea naturii umane drept ameliorabilă, nu iremediabil tarată și, nu în ultimul rând, conceperea procesului istoric în termeni pozitiviști, de progres, atât material cât și moral și deci social – au fost ridicualizate de către realiștii vremii, în special de Edward Carr. Acesta reproșa idealiștilor – termenul îi aparține – naivitatea cu care abordau relațiile internaționale, credulitatea excesivă în natura umană și posibilitățile de îmbunătățire a acesteia și corelativ a politicii internaționale și iresponsabilitatea flagrantă de care dădeau până la urmă dovadă, nefăcând nimic pentru a preveni ascensiunea totalitarismului fascist, de exemplu.

Dacă realismul a părut să obțină o victorie fără drept de replică în fața idealismului, după 1945 situația a început să se nuanțeze și chiar să se schimbe. Pe măsură ce războiul devenea o amintire, fiind înlocuit de bunăstare și progres economic, liberalismul a început să ocupe un loc tot mai important ca teorie internațională. Pornind de la prezumția clasică a comerțului creator de bunăstare și de valoare adăugată, liberalismul s-a putut afirma cu succes într-un mediu internațional relativ relaxat și comod, deși dominat încă de principii realiste.

Ceea ce în RI a ajuns să fie cunoscut sub numele de „a doua mare dezbateră” (prima fiind desigur cea dintre realismul clasic și idealism) a fost disputa între neorealism și neoliberalism. Spre deosebire de realismul clasic, bazat pe individualitate, drepturi politice, economie liberă și drepturile omului, neoliberalismul aduce în prim plan rolul instituțiilor internaționale ca și creatoare de stabilitate și securitate. Educând statele în vederea surmontării unui mediu anarhic imatur, pentru a îl parafraza pe Buzan, instituțiile neoliberale proiectează de asemenea un mediu internațional structurat pe coordonate economice mai degrabă decât politice, unde guvernele au tendința de a deveni simple anexe ale unor procese economice globale asupra cărora nu numai că nu au nici un control direct, ci care aproape că dispune de state înseși. Economia și politica devin, prin intermediul instituțiilor și organizațiilor internaționale, interdependente (Vezi Nye, Keohane: 2009). Neorealismul și neoliberalismul au multe elemente comune, cel mai important fiind cel de structură internațională; contează mai puțin că primul accentuează dimensiunea ei politică iar ultimul pe cea economică: cele două curente sunt în mare măsură complementare. Administrația George W. Bush Jr. a dovedit cu prisosință acest lucru la nivel empiric; în ceea ce privește nivelul teoretic, mulți socio-constructiviști, la care ajungem puțin mai încolo, sunt de această părere.

Marxismul

Deși prin marxism se înțelege, în general, un corpus de analize sociologice a căror obiect nu este dat neapărat de către relațiile internaționale, ci de procese și tendințele economice globale care ar

fi creat și creează în continuare etape ale dezvoltării istorice a umanității în baza sistemelor economice subiacente – acest curent intelectual sau, mai bine spus, ramificațiile pe care le-a dezvoltat au luat în calcul tot mai mult interacțiunile dintre state, păstrând însă metodologia sociologică marxistă și circumscriindu-le cadrului social global căruia acestea îi aparțin.

Marxismul, făcut posibil de revoluția intelectuală iluministă care a opus raționalitatea critică a individului teologiei dogmatice catolice, consideră desfășurarea istoriei ca fiind supusă unor etape bine definite, fiecare configurată de raportul dintre forțe de producție (invenții, progres) și relații de producție (stabilizarea unui sistem economico-social care devine cu timpul opresiv prin însăși structura sa, o frână, o „cătușă” pentru posibilitățile de dezvoltare). Fiecare „mod de producție” („comuna primitivă”, „sclavagist”, „feudal”, „asiatic” și „capitalist”), adică societate, compusă dintr-o „structură” economică și o „suprastructură” culturală, politică și religioasă determinată direct de către forma structurii - o „ideologie” în sensul utilizat de către Marx și Engels în *Ideologia germană* – se transformă dialectic, în sensul în care forțele de producție înving la un moment dat relațiile de producție stagnante și avem de-a face cu o revoluție; ulterior, forțele de producție victorioase vor deveni treptat, la rândul lor relații de producție și vor fi demantelate de către noi forțe de producție, ș.a.m.d. Dialectica marxistă este materialistă: susține, cu alte cuvinte, că există forțe obiective care ghidează dezvoltarea umană și care sunt independente ca manifestare de acțiunea omului. Pe de altă parte, o componentă deseori ignorată a gândirii lui Marx este aceea că aceste forțe nu înseamnă absolut nimic în absența gestionării lor de către oameni: raportul dintre cele două părți este deci complementar, nu asimetric.² În plus, așa cum argumentează Margot Light, Marx a contestat spre sfârșitul vieții că ar fi încercat să ofere legi obiective pentru întreaga evoluție umană: „modul de producție asiatic”, de exemplu, contrazice flagrant schema sa istorică, datorită unor circumstanțe geografice, sociale și economice total diferite de cele europene. Departe de a fi descurajat de acest lucru, Marx a recunoscut pur și simplu că a teoretizat „«o schiță istorică a genezei capitalismului în Europa Occidentală (...) [nu] o teorie istorico-filosofică a direcției generale de dezvoltare prescrisă de soartă tuturor națiunilor, indiferent de circumstanțele istorice în care se găesc»” (Marx în Light: 1988, 78).

Marx a fost ferm convins că procesul revoluționar trebuie să urmeze, pentru a fi complet și a nu degenera într-una dintre multele „ideologii”, etapele de dezvoltare descrise mai sus. Revoluția, în sensul în care Marx folosește termenul, este un proiect emancipator care are la bază conștientizarea opresiunii economice și sociale la care este supusă majoritatea celor care își desfășoară activitatea în cadrul modului de producție capitalist și depășirea limitelor naționale,

² Principalele titluri bibliografice utilizate în acest subcapitol sunt: Marx, Engels: 1949; Marx, Engels: 1956; Marx: 1957; Marx: 1954; Marx: 1987; Engels: 1967.

construite „de sus” și care nu fac altceva decât să dezbine proletariatul în favoarea capitalismului. Întreg modul de producție capitalist trebuie depășit, mai ales „fetișismul mărfii” (bucuria consumeristă, s-ar putea traduce astăzi expresia), pentru ca oamenii să-și readobândească umanitatea. Procesul va fi unul violent, a argumentat Marx, deoarece capitalismul speculează toate interstițiile dintre forțele care i se opun și ajunge să le înregimenteze, mai devreme sau mai târziu. Nu este suficient ca distribuția bunurilor să fie echitabilă, procesul de producție însuși al capitalismului trebuie schimbat, deoarece acestea generează inevitabil inegalități care polarizează societatea. Moralitatea este deci insuficientă pentru a rezolva problema economică a modernității; ea nu este decât una din multele iluzii „idealiste”. Dacă un patron decide să își trateze mai echitabil muncitorii decât ceilalți, costurile sale de producție vor crește și profiturile se vor micșora. Astfel, acesta va ajunge la faliment în mod sigur. De aici rezultă, din nou, necesitatea depășirii violente a capitalismului: soluțiile mai puțin radicale nu pot sfârși decât încorporate în sau măturate efectiv de capital. Și în acest punct, Marx și-a revizuit opinia cu timpul. A ajuns să susțină că revoluția poate fi făcută și pe cale parlamentară în unele state dezvoltate, acolo unde relațiile de producție și conștiința revoluționară sunt suficient de „coapte” pentru a o permite.

Socio-constructivismul

Socio-constructivismul, o nouă teorie a relațiilor internaționale apărută în ultimii ani ai Războiului Rece, cunoaște astăzi o reputație de invidiat.³ Ca teorie post-positivistă, își propune articularea unei noi ontologii, însă nu a uneia atât de radicale ca cea postmodernă, nici, de asemenea, relativiste. În termenii lui Emanuel Adler, constructivismul își propune o „cale de mijloc” între, pe de o parte, refundamentarea principiilor științifice ale cunoașterii și, pe de altă parte, validarea empirică a rezultatelor afirmate (Adler: 1997, 2005). Între emfaza asupra interpretării existentă în curentele filosofice post-positiviste, respectiv perspectiva raționalistă clasică a modernității, care pune în centru individul. Pentru Adler,

constructivismul aspiră și până la un punct a reușit să găsească un teren de mijloc (*middle ground*) între o perspectivă raționalistă care se concentrează asupra individualității și universalității și o perspectivă interpretativă care postulează cunoașterea contextuală, contingența și interpretarea umană drept pietre unghiulare ale realității sociale. Acest teren de mijloc poate fi identificat în încercările constructiviștilor de a sublinia: a) rolul agenției (individ și state) în construcția realității sociale; b) contextul global sau cosmopolitan în care comunitățile transnaționale se dezvoltă; c) importanța principiilor generale normative care pot

³ În acest subcapitol am utilizat, în general, titlurile menționate la subcapitolele despre realism și pluralism. Excepțiile sunt citate în text.

fi învățate de către comunități prin logica argumentului comunicativ și a convingerii.; d) noțiunea conform căreia chiar dacă, (...), comunitatea practică în RI poate fi comunitatea transnațională a realiștilor, este de asemenea adevărat că în ultimele decenii și-a făcut apariția o comunitate competitivă de liberali (în special în Europa), care se opune realiștilor și depune eforturi pentru a constitui practica liberală internațională o realitate auto-înțeleasă; e) argumentul că practica socială ajută la îmbinarea lumii ideatice și discursive și a lumii materiale”(Adler: 2005, 5-6).

Înainte de a analiza conceptele principale cu care operează, trebuie menționat faptul că socio-constructivismul nu își propune să fie, pur și simplu, o altă teorie a RI, ci o nouă ontologie, un nou mod de a concepe existența socială și articulațiile care o pun în act: are deci ambiții mult mai mari decât teoriile anterioare. Am ajuns, în acest punct, la a treia mare dezbateră din cadrul RI. Aceea dintre pozitivism (constructiviștii includ aici, nediferențiat, realismul, pluralismul, marxismul și teoriile derivate de la acestea, având ca bază științifică și metodologică, așa cum am amintit, distincția dintre fapte și valori, respectiv dintre cercetător și obiectul cercetării) și post-pozitivism, curentele de gândire care contestă aceste distincții arbitrare, considerând că pozitivistii nu iau în calcul complexitatea socială care face posibilă toate acele interacțiuni și concepte „tari” cu care aceștia operează, fără a lua în calcul necesitatea problematizării lor.

Socio-constructivismul are rădăcini adânci în abordările sociologice inovative din a doua jumătate a secolului XX, o perioadă în care structurile sociale „tari” enunțate și analizate de către un Emil Durkheim, chiar și un Max Weber, încep să fie tot mai mult contestate. Se pune accent acum pe procese, pe devenirea socială. Abordarea științifică implicit statică a secolului XIX este contestată în numele dinamicii intersubiective a grupurilor sociale, constituite și reconstituite în permanență prin interacțiunea dintre agenți (indivizi, organizații neguvernamentale) și structuri (rețele de putere politică, administrativă, instituțională, cutumiară), cu rol constitutiv în funcționalitatea socială. Structurile creează „norme” și „resurse”, argumentează Anthony Giddens. Normele reprezintă căile legale prin intermediul cărora agenții produc resursele. De-a lungul acestui proces, printr-un set de practici bine definite, agenții reproduc efectiv structurile sociale, în exteriorul cărora nu pot exista, în definitiv. Agenții nu sunt însă instrumente pasive aflate la dispoziția structurilor, ci subiecți conștienți care pot și trebuie să reconstituie structurile, alcătuite la urma urmelor din propriile interacțiuni. La rândul lor, structurile interacționează permanent, această dinamicitate constituind forța motrice a societății. Constructiviștii preiau distincția sociologică între agenți și structuri, extrapolând-o la nivelul relațiilor internaționale. Anticipând confuzia metodologică care poate apărea în acest punct (agenții pot fi și indivizi, și partide politice, și state, și organizații internaționale, structurile la fel, cu excepția primei categorii amintite), Harry Gould propune luare în considerare a problemei pe diferite nivele

sociale de analiză. „Agentul este partea, structura întregul. La următorul nivel de analiză, structura/întregul original este acum agentul/parte, în timp ce la nivelul de analiză inferior, agentul/parte originală este acum structura/întregul relevant” (Gould în Kubálková, Onuf, Kovert: 1998, 96). Cu alte cuvinte, la nivelul unei localități, agenții pot fi cetățenii, iar structura consiliul local. La următorul nivel, consiliul local devine agent în raport cu consiliul județean, prefectura, partidele politice relevante la nivel de județ. Apoi, consiliile județene, locale și filialele județene ale partidelor politice devin agenți în raport cu guvernul, agențiile guvernamentale, partidele politice principale, parlamentul, președintele etc. În final, guvernul (statul), respectiv diferite organizații internaționale statale devin agenți în raport cu sistemul internațional anarhic.

Interacționând, agenții și structurile construiesc mediile sociale în care ne desfășurăm existența. Astfel, realitatea socială, cu toate obiectele și subiecții care o definesc, este construită social. Factorii materiali nu există independent de percepția și capacitatea noastră de a îi construi social, acordându-le semnificații și roluri în viața de zi cu zi. În acest punct, constructivismul se desparte în mai multe ramuri. Fără a intra în amănunte, putem distinge două tipuri majore de constructivism: unul pentru care există factori materiali și în afara microclimatului construit la nivel social, respectiv un constructivism mai radical, pentru care întreaga lume este construită social, inclusiv factorii materiali „tari”. În prima categorie, Alexander Wendt, un nume aflat în prim-planul teoriei, susține că oricât am construi social marea, de exemplu, tot ne putem îneca în ea în anumite circumstanțe. La fel, oricât am încerca să construim social realitatea unor porci zburători, aceasta nu se va fi posibilă deoarece, pur și simplu, porcii nu zboară (Wendt: 1999). Pe același ton, o avalanșă enormă distruge pădurea și sătucul de la poalele multelui, oricâ de social construite ar fi lentilele prin care este percepută. Și lista poate continua. Există deci forțe în natură, argumentează Wendt, independente de voința și posibilitățile umane de a le influența. Constructiviștii numiți aici radicali, (termenul nu desemnează o formă de militantism, ci ducerea până la capăt a asumțiilor și metodologiei constructiviste), dintre care l-aș aminti în primul rând pe Nicholas Onuf, cu care ne vom întâlni mai încolo - afirmă că toată realitatea la care o persoană sau comunitate are acces de-a lungul vieții este construită social. Asta nu înseamnă că nu este recunoscută influența unor forțe materiale naturale, nici pe departe, ci faptul că influența, impactul, cunoașterea acestor forțe în cele din urmă, nu poate fi la rândul ei decât o suprapunere de construcții sociale. Marea ne înecă în anumite circumstanțe, da, dar înecul este o construcție socială, la fel și marea; nici una nu poate exista în afara interpretărilor și acțiunilor umane care le conferă sens și le gestionează în moduri acceptate social. Porcii nu zboară, dar numai un om și-ar putea imagina că o fac: imaginea aceasta este deci, la rândul ei, o construcție socială. O avalanșă este, la fel, tragică numai prin faptul că oamenii îi atribuie asemenea conotații; în absența

factorului uman, avalanșa nu ar însemna nimic. Ar exista fizic, nimeni nu contestă asta, dar ar fi ceva aflat dincolo de experiența directă a vieții și cunoașterii umane, și deci nu ar putea exista până la urmă ca avalanșă. Denumirea însăși, avalanșă, reflectă construcția socială care i se atribuie fenomenului într-o anumită societate; în alte societăți există alte denumiri, fiecare limbaj exprimând construcții sociale diferite, dar interdependente, respectiv construcții sociale ale unor fenomene naturale care au aceleași efecte fizice, dar care intră în conștiințele și realitățile sociale, din nou, prin construcții diferite, chiar dacă similare.

Limbajul, experiența, cultura, obiceiurile, tradițiile, temerile, aspirațiile, speranțele – toate aceste construcții sociale datorate raporturilor peremptorii, dinamice și flexibile dintre agenți și structuri sedimentează cu timpul identități. Acestea sunt individuale sau sociale, și reprezintă conceptul central al socio-constructivismului. Wendt:

În sens, filosofic o identitate este orice face un lucru ceea ce este. Formulare este prea largă pentru a fi folositoare aici, așa că o voi trata ca o proprietate a actorilor intenționali care generează dispoziții motivaționale și comportamentale. Asta înseamnă că identitatea este la bază o calitate subiectivă sau dependentă de nivelul avut în vedere, înrădăcinată în autoînțelegerea unui actor. Pe de altă parte, sensul acestor înțelegeri depinde deseori de faptul dacă ceilalți actori își reprezintă un actor în același fel, și în acest sens identitatea va avea de asemenea o calitate intersubiectivă sau sistemică. John poate crede că este profesor, dar dacă acea credință nu este împărtășită de către studenții săi atunci identitatea sa nu va funcționa în interacțiunea lor. Două tipuri de idei pot intra în identitate, cu alte cuvinte, cele deținute de Sine și cele deținute de Alteritate. Identitățile sunt constituite de structuri atât interne cât și externe (Wendt: 1999, 224).

Identitățile nu sunt date odată pentru totdeauna, așa cum au tendința să le perceapă, deși în grade diferite, realiștii, pluraliștii sau marxiștii – ci dinamice și flexibile, reflectând raportul dintre agenți și structuri pe diferite nivele de analiză, de la local la global.

Constructivismul este, pe lângă o teorie, un program emancipator care, spre deosebire de postmodernism, nu cade nici în capcana relativismului, nici în cea a ignorării metodologiilor empirice. Wendt susține, în acest sens, că practica rămâne în continuare cel mai bun criteriu pentru testarea teoriei. De asemenea, acesta teoretizează la nivel internațional trei „culturi ale anarhiei”, hobbesiană, lockeană și kantiană, acestea reprezentând esențialmente progresul social și normativ pe care istoria umană l-a parcurs până în prezent. Wendt avertizează însă că, deși am lăsat în urmă anarhia hobbesiană unde funcționa principiul „*homo homini lupus*” și unde actorii nu își recunoșteau reciproc legitimitatea ontologică, nu am reușit încă să depășim anarhia lockeană în care, deși actorii se recunosc reciproc, funcționează într-un mediu competitiv, preferabil desigur celui conflictual hobbesian, dar mai puțin dezirabil decât cooperarea

determinată de valori comune a mediului internațional kantian care își face tot mai mult simțită prezența. Kantianismul internațional rămâne o aspirație însă, și depinde de noi toți măsura în care îl construim social pentru a se transforma în norme, practici și instituții cu anvergură universală (Wendt: 1999, 246-312).

Constructivismul lui Wendt nu dispune însă de o metodologie adecvată științelor sociale, în ciuda intențiilor sale etice generoase. Problema analizelor empirice nu este deloc neglijabilă în socio-constructivism, punându-i în discuție până la urmă însuși statutul de disciplină (vezi Kukla: 2002). Golul îl acoperă, consider, lucrările lui Nicholas Onuf (1989; Onuf în Kubáľková, Onuf, Kovert: 1998, 58-78). Onuf propune, pentru a surmonta dualismul metodologic agent-structură, conceptul de reguli, operaționalizat împreună cu cel de norme (*rules and norms*). Regulile (legile în general) și normele (dispozițiile morale și comportamentale care legitimează regulile într-o societate dată) se află la intersecția dintre agenți și structuri, constituind în esență ambele părți. Agenții folosesc regulile pentru a își urma interesele, de cele mai multe ori materiale, în timp ce pentru structuri regulile stabilizează și omogenizează cadrul social în care agenții acționează, reproducându-i astfel existența înseși. Fiecare agent acționează rațional, urmărind maximizarea propriului interes cu un minim de costuri pe fondul unei legislații și a unui cod etic anterioare și interdependente. Din perspectiva observatorului extern, agenții nu par să acționeze întotdeauna rațional, dar asta se datorează tocmai complexității existenței sociale și imposibilității de a o cuprinde, și mai puțin de a o epuiza în termeni științifici. În ceea ce îi privește, agenții acționează rațional, de unde putem trage concluzia că și raționalitatea este un construct social dependent de cultura, valorile, interesele și obiceiurile societăților în parte, chiar dacă aceste diferite raționalități se pot intersecta și suprapune pe nivele consistente.

Regulile și modalitățile în care agenții fac uz de ele pot avea și au de obicei consecințe neintenționate. „Atunci când regulile au efectul distribuirii avantajului inegal”, scrie Onuf, „rezultatul este conducerea (*rule*), care este (după reguli, n.m.) a doua proprietate generală a societății politice” (Onuf: 1989, 22). Lăsând la o parte tautologia cuprinsă în expresia „societate politică” – o societate nu există, este inconceptibilă în absența factorului politic de care este constituită, nu numai reglementată – Onuf sugerează că inegalitățile sociale majore produc despotisme la nivel politic. Tentația absolutistă se află permanent în umbra societăților plurale, și depinde de noi să o menținem acolo, prin reguli cât mai echitabile și eficiente.

Regulile și normele lui Onuf pot fi înșelese și cu ajutorul teoretizărilor altor constructiviști. John Ruggie, de exemplu, distinge între „reguli regulative”, respectiv „reguli constitutive”. Ca și Wendt, Ruggie consideră că teoriile „materialiste” ale RI (pozitivistice în contextul prezentei discuții) iau statele și sistemul internațional ca pe ceva dat și fix, fără a chestiona conținutul sau procesul formării lor. Dar statele nu pre-există sistemului internațional,

cum susțin „materialiștii”, nici sistemul nu este conceput ca independent în raport cu ele. Actorii și structura internațională se constituie reciproc prin interacțiuni permanente. Deci, „regulile regulative” ale „materialiștilor” sunt insuficiente pentru a ne oferi o perspectivă profundă asupra mediului internațional și a lumii sociale globale, în general. Numai „regulile constitutive” ale constructiviștilor pot face asta (Ruggie: 2002, 22-24). Ted Hopf, pe de altă parte, consideră mai importante decât regulile și normele oficiale practicile sociale și obiceiurile concrete pe care acestea le antrenează. Numai practicile agenților sociali ne pot oferi o autentică înțelegere a proceselor de socializare complexe, suprapuse, juxtapuse și nu rareori conflictuale care structurează comunitățile politice moderne. Parțial, sunt de acord cu argumentul lui Hopf, în ciuda faptului că este relativ dificil de înțeles unde se termină practicile și încep normele, apoi regulile sociale. Studiul de față nu este însă unul sociologic, ci, în termeni foarte largi, politologic. Nu analizez constituirea socială a politicii externe și internaționale a României lui Dej, respectiv Ceaușescu, ci impunerea ei politică, „de sus”, cu alte cuvinte, atât la nivel intern, cât și extern, prin intermediul ideologiei leniniste și a practicilor politice asociate acesteia. Dacă unghiul de analiză ar fi fost „de jos”, social, nu văd de ce modelul lui Hopf nu ar fi explicat satisfăcător identitatea românească în perioada comunistă așa cum se relaționează ea cu practicile internaționale ale regimului și densa textură propagandistică asociată acestora; Hopf analizează de altfel convingător identitățile ruse în perioada lui Hrușciiov, respectiv tranziția dintre perioada Elțin și începutul conducerii lui Vladimir Putin (Hopf: 2002). Eu îmi propun însă să cercetez cum identitatea „de sus”, „paramodernă” (preluat din Matei: 2007) – voi explica la timpul potrivit conceptul - pe care regimul, în virtutea logicii sale ideologice, încerca să o impună societății omogenizând-o și mobilizând-o deopotrivă – s-a reflectat în gândirea și activitatea internațională a comunismului românesc, în primul rând și, complementar, în raporturile regimului cu societatea. Pe cale de consecință, regulile și normele lui Onuf îmi sunt mai utile decât practicile sociale ale lui Hopf.

În sfârșit, Onuf consideră anarhia internațională ca o consecință neintenționată a activității agenților statali, suverani, independenți și interdependenți. Ca orice consecință neintenționată a agenților sociali, ea poate fi înlăturată gradual, prin eforturi conjugate (Onuf în Kubáľková, Onuf, Kovert: 1998, 58-78). Aici apare cu maximum de vizibilitate diferența dintre constructivismul moderat al lui Wendt, „materialism rezidual”, cum îl numește autorul (Wendt: 1999, 110-112), respectiv constructivismul radical favorizat de Onuf: pentru primul: anarhia internațională e un dat static și obiectiv în cele din urmă; ea poate fi cosmetizată, umanizată, kantianizată, să spunem așa, dar nu depășită. Ori, Onuf pune problema tocmai în acești termeni: anarhia internațională, oricât de structurantă ar fi, reprezintă, împreună cu alte produse ale activității umane, totalitarism, război, foamete, opresiune, injustiție etc. – consecințe

neintenționate ale actorilor care au rezultat din structuri puternice și norme partizane, mai puternice decât agenții, care nu au putut, prin practicile sociale curente, să le reproducă sub o formă sau alta. Prin norme noi agenții pot identifica noi trasee ale socializării, mai puțin înclinate către conducere nedemocratică (*rule*) și cu o mai mare propensiune înspre flexibilizarea structurilor, la rândul lor indispensabile oricărui proiect social. Sigur, la această concluzie este infinit mai ușor de ajuns cu mijloace teoretice decât practice. Pe de altă parte însă, constructivismul radical măcar imaginează convingător alternative care ar putea fi socializate odată; realismul, pluralismul, marxismul – deși acesta a oferit instrumentele conceptuale necesare ieșirii din paradigma pozitivistă - chiar și constructivismul moderat al lui Wendt, toate aceste teorii rămân captive spectrului științific pozitivist și aparțin până la urmă trecutului.

Pe cale de consecință, voi utiliza modelul teoretic onufian pentru analiza materialului empiric din care este alcătuită lucrarea, politica internațională a României comuniste. În continuare detaliez cadrul conceptual al lucrării, varietățile leninismului sovietic, pentru a putea explica influența acestei metamorfoze ideologice asupra leninismului romantic, varianta românească a ideologiei sovietice care a pus o amprentă de neșters asupra secolului XX.

Cadrul conceptual. De la Lenin la Gorbaciov: varietăți ale leninismului sovietic

Cea mai importantă amprentă lăsată asupra secolului XX a fost cea a lui Lenin și a leninismului (Gellately: 2008). Scrierile celui care reprezintă simbolul revoluției bolșevice au reprezentat matricea ideocratică din interiorul căreia a putut lua naștere ulterior, recuperând de asemenea și tradiția intelectuală romantică – fascismul, o ideologie geamănă și practic o „erezie socialistă” (Muravchik: 2004) – și au stat la baza tuturor metamorfozelor experimentate de către leninismul sovietic.

Relația dintre marxism și leninism este una delicată și intens dezbătută. A pus Lenin în practică esențialul ideilor marxiste, sau le-a distorsionat? Înclin înspre a doua variantă, deși nu încerc să neg că există o filiație de netăgăduit între Marx și Lenin. În primul rând, trebuie înțeles faptul că Marx a fost un filosof german care, deși orientat înspre acțiune, rămâne totuși un filosof, în timp ce Lenin nu a fost decât un agitator politic semidoct. Filosofia lui Marx a fost deschisă, autoreflexivă, bazată pe analize empirice, cu un puternic mesaj moral și social (Popper: 2005, 270), în timp ce ideologia lui Lenin a fost închisă, dogmatică, indiferentă la realitățile empirice și amorală, respingând dialogul, compromisul și negocierile drept categorii „burgheze” care subminează conștiința revoluționară a proletariatului (Lenin: 1946). Trebuie ținut cont în primul rând de faptul că, spre deosebire de Marx, Lenin a făcut parte din ceea ce în Europa de

Est și în special în Rusia țaristă era numită intelighenția, un grup de intelectuali cu idei radical-democratice, persecutați de către regimul politic și neînțeleși, chiar respinși, tocmai de către populația rurală căreia încercau să-i inoculeze o conștiință politică revoluționară. Pe cale de consecință, în a doua jumătate a secolului XIX, intelighenția rusă a trecut printr-un proces de radicalizare și a dezvoltat gradual un sens mesianic al misiunii sale, izolându-se în raport cu dialogul inter-social și realitățile empirice. Membrii intelighenției au transformat ideile în arme, amputând funcțiile lor critice și auto-reflexive; majoritatea au devenit teroriști, optând pentru o terapie de șoc pentru a soluționa imediat și radical înapoierea socială și politică a Rusiei. Chiar și Marx s-a plâns, în ultimii ani ai vieții sale, că lucrarea sa *Capitalul* era greșit interpretată de către social-democrații ruși (Berdiaev: 1994; Besançon: 1993; pentru o analiză a intelighenției ruse vezi Pomper: 1993). Acesta a fost mediul social-intelectual care i-a dat naștere lui Lenin și leninismului, foarte diferit deci de atmosfera în care Marx și-a desfășurat activitatea. Sigur, și acesta din urmă a întâmpinat, datorită jurnalismului său necompromișor, dificultăți din partea autorităților germane, franceze sau britanice, incomparabile însă ca intensitate cu cele experimentate de către revoluționarul rus.

Leninism revoluționar

Prin *leninism revoluționar* înțeleg mesajul și activitatea lui Lenin însuși, nu enorma mistificare la care au fost supuse imaginea și cărțile sale imediat după ce a decedat în 1924. Începând cu separația dintre bolșevici și menșevici (1903) și până la revoluția din octombrie, și (parțial) până la moartea lui Lenin, leninismul a fost, oricât de truistic ar putea suna, o mișcare solidă, revoluționară. A fost de asemenea puternic emancipatoare: pentru muncitori, care au salutat-o ca sfârșit al opresiunii țariste și ca promisiune a unei vieți mai bune, pentru țărani, cărora le-a fost promis pământ, obiectul aspirațiilor lor seculare, și pe care l-au primit pentru câțiva ani, numai pentru a fi confiscat de către stat în 1928, când Stalin a lansat procesul de colectivizare. Dar Lenin a fost cel care a argumentat primul că pământul trebuie colectivizat deoarece țărani intră în raporturi comerciale care sprijină activ capitalismul și subminează revoluția. Alte categorii sociale care au beneficiat de pe urma revoluției au fost artiștii și femeile. Activitățile artistice au cunoscut o scurtă fază efervescentă după abolirea cenzurii țariste, în timp ce femeile, conduse în special de celebra activistă bolșevică Alexandra Kollontai, își afirmă ostentativ noua identitate emancipată consistând în drepturi civile și egalitatea socială cu bărbații (Figes: 1998).

Leninism post-revoluționar

Acest concept acoperă ceea ce în istoria sovietică este denumit de obicei stalinism. Stalinismul este abordat deseori ca o extremă birocratizare a PCUS, concomitent cu evanescența fermentului

revoluționar. Cel mai frecvent argument adus în sprijinul acestei ipoteze este conceptul lui Stalin de „socialism într-o singură țară”, o inovație ideologică având rolul de a stabili și consolida tânăra regim sovietic. Dacă Lenin credea și lupta pentru o revoluție simultană în cele mai dezvoltate țări europene ca o condiție pentru supraviețuirea regimului sovietelor și declanșarea revoluției globale, după moartea sa acest gen de gândire autosugestivă a lăsat locul unor abordări mai realiste. Stalin nu a renunțat la obiectivul înlăturării revoluției globale, dar a argumentat că acesta trebuie pus în practică treptat, ținând cont de contradicțiile inegale care subminează capitalismul, și demarând procesul dintr-un centru revoluționar, Uniunea Sovietică.

... ce altceva este țara noastră, a „socialismului în construcție”, dacă nu baza revoluției mondiale? Dar poate ea să fie o bază reală a revoluției mondiale, dacă nu e capabilă să construiască societatea socialistă? Poate ea să rămână ce mai mare centru de atracție pentru muncitorimea din toate țările, cum și este fără îndoială acum, dacă nu e capabilă să învingă, între propriile sale hotare, elementele capitaliste din economia sa, să ducă la victorie construcția socialismului? Eu cred că nu! Dar nu urmează, oare, de aci că neîncrederea în victoria construirii socialismului, propovăduirea acestei neîncrederi duce la discreditarea țării noastre ca bază a revoluției mondiale, iar discreditarea țării noastre duce la slăbirea mișcării revoluționare mondiale? (Stalin: 1952a, 146).

Leninismul europeanizat versus leninismul asianizat: conflictul sino-sovietic și devastatorul său efect asupra substanței revoluționare a leninismului

După Stalin, Uniunea Sovietică și întreaga lume comunistă au experimentat schimbări majore. La fel și leninismul. Destalinizarea, „coexistența pașnică”, „statul întregului popor”, toate aceste noi concepte ideologice avansate de către Nikita Hrușciiov au reflectat o „deradicalizare” a leninismului, pentru a utiliza un alt concept teoretizat de către Robert Tucker (Tucker: 1969, 187-188). Noul lider sovietic era realmente devotat leninismului și a încercat să restaureze ceea ce percepea a fi autentică sa esență, eliminând de-a lungul procesului pervertirea stalinistă a leninismului (Crankshaw: 1971, 3-9). Acesta a fost descris de către Andrei Grachev, fost consilier de politică externă a lui Gorbaciov, drept „ultimul credincios sincer în posibila victorie a cauzei comuniste globale”; după debarcarea sa în toamna anului 1964, „dimensiunea ideologică a politicii externe sovietice a fost gradual redusă la retorică și propagandă”, factorii politici monopolizând de acum înainte scena.

Desigur, retorica devotată avansului continuu al «procesului revoluționar mondial» a putut fi auzită în continuare în declarațiile publice ale liderilor sovietici și a continuat să ocupe un loc onorabil în rapoartele politice ale secretarului general la congresele partidului. Dar era utilizată pentru consum intern și folosită ca unul dintre elementele mecanismului de stabilizare

a sistemului. Era tot mai evident că actuala politică externă a Uniunii Sovietice (post-hrușcioviste, n.m.), deși a menținut o anumită relație cu originea sa ideologică, și-a sacrificat ambiția revoluționară pentru pragmatismul de mare putere (Grachev: 2008, 12-13). DITTO!

Dând dovadă, ocazional, de un anumi grad de responsabilitate politică, Hrușciiov a înțeles că o confruntare violentă între socialism și capitalism, așa cum prevăzuse Lenin, ar fi catastrofică în noul context internațional nuclear, periclitând însăși ideea de comunism. Aceasta nu echivala însă cu o renunțare la confruntarea ideologică dintre cele două tabere ale Războiului Rece, ci mai degrabă cu extrapolarea conflictului de pe palierul politic și militar pe cel economic, social și cultural. Hrușciiov, leninist convins, a crezut sincer că are sorți de izbândă. Deși, retrospectiv, s-a înșelat, moștenirea *leninismului europeanizat* a jucat un rol major în economia ideologică a conceptului aflat în discuție.

Relaxând tensiunea internațională, înclinând înspre valori politice occidentale cum ar fi negocierea sau compromisul, luând Piața Comună Europeană drept model, concomitent cu concurarea acesteia, încercând să restaureze „legalitatea socialistă”, eliberând din gulaguri aproximativ douăzeci de milioane de oameni și diminuând controlul asupra regimurilor satelite est-europene (Taubman: 2005), renunțând astfel la perspectiva „intrasistemică” în favoarea celei „intersistemice” (Shafir în McCauley: 1987, 156-158) – sunt motive suficiente pentru a numi hrușciovismul leninism europeanizat. Chiar dacă Hrușciiov a dat dovadă uneori de agresivitate la nivel internațional, s-a comportat în acest fel datorită temperamentului său impulsiv, nu în baza vreunui plan prestabilit; viziunea sa globală rămâne cea mai pașnică de până atunci a unui conducător sovietic.

Leninismul, chiar și în era lui Lenin, dar mult mai vizibil pe timpul lui Stalin, a avut nevoie de un centru puternic pentru a lansa asaltul său permanent asupra realității. Dacă leninismul ca ideologie este relativ flexibil, adaptându-se particularităților societății pe care plănuiește să o asalteze, leninismul ca disciplină revoluționară trebuie să fie ferm subordonat unui singur centru. Asta înseamnă în definitiv „centralismul democratic”: membrii de partid au dreptul de a dezbate și critica până la luarea unei decizii; ulterior, nu mai sunt permise dezbateri suplimentare pentru că acestea nu pot fi decât „contrarevoluționare”, subminând „unitatea de acțiune” și eficiența partidului însuși. Centrul moscovit de unde leninismul și-a început asaltul asupra realității „burgheze”, încercând disperat să pună în locul ei propria realitatea fantasmagorică – a fost contestat, la începutul anilor '60, de către un centru alternativ, Beijingul. Un alt regim leninist „autonom” se poziționa în competiție cu centrul clasic pentru a câștiga supremația asupra comunismului internațional. O situație cu adevărat unică și care va culmina cu implozia reminiscentelor revoluționare ale leninismului (Copilaș: 2009b, 89-111).

Leninismul asianizat disprețuia leninismul europeanizat ca o capitulare ideologică în confruntarea cu capitalismul global. Se pronunța pentru o respingere totală a compromisului cu inamicul și pretindea, cu cinism, că nu se teme de război, fie și nuclear: chiar dacă ar fi murit jumătate din populația globului, argumenta Mao Zedong, imperialismul ar fi fost înfrânt și supraviețuitorii ar fi putut avansa în siguranță înspre comunism. Mai mult, Uniunea Sovietică era acuzată vehement de renunțarea la lupta pentru revoluția globală, de boicotarea ei în interiorul altor regimuri leniniste (cel chinez) și de adoptarea unei posturi revizioniste datorită acceptării tezei eurocomuniste conform căreia în anumite condiții se poate ajunge la socialism prin mijloace parlamentare, în absența violenței. Pentru chinezi, aceasta echivala cu trădarea leninismului. La rândul lor, sovieticii îi acuzau pe chinezi de „stângism”, un pericol împotriva căruia Lenini a avertizat, și care consta în intransigență revoluționară romantică ce putea periclita succesul însăși al revoluției (Copilaș: 2009b, 97-102).

Cine a câștigat? Nimeni. Cine a pierdut? Leninismul. Forța și prestigiul mișcării comuniste internaționale au fost iremediabil afectate și unitatea sa, chiar și formală, iremediabil pierdută. Substanța revoluționară a leninismului dispăruse. A continuat însă să existe în forme insolite, așa cum vom vedea în continuare.

Leninism sistemic

Leninismul sistemic pare o contradicție în termeni. Chiar este o contradicție în termeni, un oximoron ideologic pentru a fi mai preciși. Cum poate fi leninismul sistemic, esența sa fiind, dincolo de toate, revoluționară? Putem discuta despre leninism fără a face referire la textura sa revoluționară? Cred că da, deși trebuie specificat faptul că, de acum încolo, vorbim despre un leninism mai mult sau mai puțin emasculat.

Prin leninism sistemic înțeleg ideologia Uniunii Sovietice de-a lungul epocii Brejnev, în special perioada care a început cu conferința pentru securitate și cooperare în Europa și a continuat cu începutul anilor '80. Acum, oricât de ciudat ar părea, leninismul a dezvoltat caracteristici care l-au apropiat foarte mult de conservatorism. Leninismul clasic, revoluționar, era de acum mort și îngropat; a fost înlocuit cu un surogat al leninismului, o cochilie pietrificată de dogmatism ideologic, birocratizare excesivă și comoditate „burgheză” care au paralizat aproape toți membrii de partid. Conștiința revoluționară dispăruse, deși impulsuri ale leninismului revoluționar mai erau de găsit în vechea gardă stalinistă, chiar leninistă.⁴

⁴ Viaceslav Molotov blamează vehement, în conversația sa cu jurnalistul Felix Chuev, pierderea leninismului revoluționar. La „al XXIV-lea Congres al partidului”, ținut în 1971, Leonid Brejnev a declarat: „«Putem acum să respirăm liber, să lucrăm bine și să trăim calm.» Partea cu «trăitul calm» era adresată în particular bolșevicilor. Bolșevicii nu au putut accepta asta. Dacă oamenii beneficiază de o viață calmă, bolșevicii nu mai sunt necesari. Ei devin total inutili. Bolșevicii sunt întotdeauna în fruntea evenimentelor, conducând oamenii, depășind obstacolele.

Leninism post-bolșevic

Leninismul post-bolșevic și-a definit identitatea ideologică prin contrastul ferm cu leninismul sistemic și post-revoluționar. „Socialismul trebuie eliberat de toate aceste distorsiuni și deformări pseudo-socialiste din perioada cultului personalității, din perioada dominației sistemului de comandă, de stagnare, trebuie să îi redăm sensul autentic leninist.” (Gorbaciov: 1988b, 17; vezi de asemenea Gorbaciov: 1987a, 7-25; Gorbaciov: 1988a, 13-15; *O nouă viziune...*: 1988, 27-29). În același timp, a încercat să ducă până la capăt leninismul europeanizat, extrăgând și aplicând și cele mai radicale consecințe derivabile din acesta. Succesorul lui Cernenko a pretins întotdeauna că este un „copil al Congresului XX” (Taubman: 2005, 648; Gorbaciov: 1988c, 26). Inițiativele domestice și externe ale lui Gorbaciov au fost autentic reformiste și, mai important, nu au fost introduse prin acțiuni coercitive externe (ca republicanismul american, de pildă, așa cum pretind Beschloss, Talbott: 1994), ci prin eforturi interne neobosite pentru reimaginearea identității leniniste la începutul secolului XXI. „Mișcările politice extraordinare, propunerile neașteptate de compromis, gesturile și concesiile unilaterale, toate acestea ar fi inconceptibile în cadrul logicii tradiționale a confruntării dintre superputeri”. Sau, cu cuvintele lui Gorbaciov, „lumea de astăzi a devenit prea mică și fragilă pentru războaie și politică de putere” (Gorbaciov: 1986, 83).

Apelurile viguroase ale leninismului post-bolșevic pentru „democratizare” și „noua gândire” în afacerile interne și „suficiență rezonabilă” în relațiile internaționale au fost dedublate de profunde reforme culturale și instituționale: glasnost și perestroika. De ce au eșuat? Era leninismul prea anchilozat pentru a fi reformat? Nu neapărat. Problema este că Gorbaciov a încercat o reformă colosală a leninismului utilizând procedee non-bolșevice. Pentru prima dată în istoria sa, leninismul a abandonat principiul „centralismului democratic”: critica era de acum liberă să se manifeste chiar și împotriva partidului și a deciziilor sale. Această libertate „burgheză” de a critica a erodat leninismul din interior atât de repede și de complet încât a uimit toți observatorii acestui proces. Mai mult, din nou pentru prima dată în istoria sa, leninismul a încercat să se reformeze din interior, nu să se adapteze particularităților societăților „burgheze” pe care avea menirea de a le asalta. De fapt, leninismul post-bolșevic a renunțat voluntar la asediarea realității „burgheze”, alegând astfel o postură ideologică echivalentă cu emasculara. Așa cum a afirmat Stephen Senfield, „«Noua gândire” a lui Gorbaciov a permis absolutismului moral să își stabilească o poziție precară în fortăreața ideologiei oficiale»” (Senfield în Brown:

La ce ar mai fi folosiți ei dacă viața ar deveni calmă? Social-democrații ar fi mult mai potriviți. Ar fi perfecți. Ei s-ar supune, să spunem așa, acestei mișcări spontane a capitalismului” (Chuev: 1993, 222). Acest citat ilustrează perfect ceea ce Robert Tucker înțelege prin „regimuri dinamice de masă”.

1997, 222). După cum intenționez să demonstrez, leninismul post-bolșevic a făcut considerabil mai mult: a îmbrățișat deschis ceea ce ar putea fi numit „«absolutism moral» burghez”.

Cum? În primul rând, prin renunțarea la obiectivul revoluției mondiale. La cel de-al XXVII-lea congres al PCUS, ținut în 1986, Gorbaciov a declarat ferm că „stimularea revoluțiilor din exterior, în special cu mijloace militare, este *inutilă și inadmisibilă* (subl. m.)” (Gorbaciov: 1986, 15; vezi și Gorbaciov: 1987b, 110-121). Așa cum subliniază Archie Brown, „Gorbaciov, cu noua sa amfază asupra problemelor globale și valorilor universale, abandona, de fapt, ideea victoriei finale a comunismului și legitima atât o diversitate politică și economică, cât și o cooperare internațională care transcendea diviziunile ideologice” (Brown: 1997, 223-224). Mai departe, leninismul post-bolșevic a renunțat la „cuceriri revoluționare ale socialismului” ca Germania de Est (Gorbaciov: 1994, 119-132; 249-252) și până la urmă întreaga Europă de Est. Acesta ar fi fost un gest inconceptibil din partea oricărui alt tip de leninism analizat aici.

În al doilea rând, leninismul post-bolșevic și-a centrat programul asupra oamenilor ca indivizi mai degrabă decât a oamenilor ca societăți. Abordarea antropologică a leninismului revoluționar, dar și a formelor care l-au precedat, a fost astfel răsturnată. Acest „umanism universalist” (Brown: 1997, 221), așa cum îl numește Archie Brown, a fost înțeles de către Gorbaciov după cum urmează: „Vedem socialismul ca un sistem umanist autentic, real, în condițiile cărui omul apare efectiv ca „«măsură a tuturor lucrurilor». Întreaga dezvoltare a societății, începând cu economia și sfârșind cu sfera ideologico-spirituală este orientată înspre satisfacerea nevoilor omului, înspre dezvoltarea sa multilaterală, toate acestea fiind făcute prin munca, creația, energia oamenilor înseși” (Gorbaciov: 1988c, 90). Pentru un bolșevic bătrân ca Viaceslav Molotov, leninismul post-bolșevic era foarte asemănător „deviației buhariniste”. Acesta a condamnat vehement și profetic acest tip de umanism, fundamentat în esență de Hrușciov, drept „filistinism mic-burghez” (Chuev: 1993, 362) și a declarat fără ambiguitate, demonstrându-și formația revoluționar-leninistă: „Nu poate exista decât un scop major dacă vrem să avansăm: numai revoluția internațională. Nu există nimic, nicio alternativă mai sigură decât aceasta” (Chuev: 1993, 389-390).

În concluzie, leninismul post-bolșevic a încercat să păstreze leninismul instituțional renunțând în același timp la sensul său revoluționar fundamental: revoluția globală. A sucombat în fața moralității „burgheze” sau, mai bine spus, a adoptat-o cu bucurie și a abandonat simultan „centralismul democratic”, principiul leninist conform căruia, în cadrul unui partid bolșevic, criticismul și dezbaterile sunt permise, chiar încurajate până la un anumit punct, dar numai până la luarea unei decizii. După aceasta, criticismul este strict interzis deoarece slăbește partidul și „unitatea [sa] de acțiune”, creează dezorientare și îl îndepărtează gradual de la scopul său final: revoluția și, în cele din urmă, revoluția globală. În sâjajul colapsului sovietic, Gorbaciov a

desființat până și PCUS; în termeni instituționali, acesta a reprezentat cel mai post-bolșevic gest al său (Judt: 2008, Brown: 1997). Acestea sunt motivele principale care m-au condus la concluzia că, în timpul lui Gorbaciov, leninismul a devenit post-bolșevic. Citându-l încă o dată pe Archie Brown, „Gorbaciov a păstrat o viziune idealizată despre Lenin în timp ce se îndepărta tot mai mult de esența leninismului” (Brown: 1997, 223).

În colimatorul Uniunii Sovietice: România și Europa de Est sub auspiciile leninismului post-revoluționar (1945-1955)

Calibrarea regimurilor politice ale statelor est-europene postbelice pe coordonatele politice și ideologice trasate de către „centrul moscovit” (Jowitt: 1993, 159) a reprezentat un proces fluctuant, meandric și nu în ultimul rând dificil de pus în practică, în ciuda libertății de manevră obținută de Stalin de la viitorii săi „foști” aliați, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Puternicele partide politice bazate pe electoratul rural împreună cu rezistența opusă de majoritatea populațiilor din regiune au obstrucționat în permanență planurile sovietice de a le înregimenta în cursa revoluției mondiale, chiar dacă raportul de forțe dintre cele două părți era, bineînțeles, unul profund dezechilibrat.

Pe de altă parte, comunismul postbelic sau leninismul post-revoluționar, pentru a utiliza terminologia propusă în capitolul precedent, a beneficiat, în această inegală luptă, de câteva avantaje palpabile. Din punct de vedere economic, capitalismul era asociat în Europa de Est și în multe state vest-europene cu criza anilor 1929-1933 care a făcut posibilă emergența mișcărilor fasciste, contribuind astfel substanțial la declanșarea celei mai mari conflagrații a secolului XX. Economia sovietică, dirijată de stat, apărea deci ca o alternativă viabilă al detestatul capitalism. În plus, sarcina reconstrucției postbelice a statelor est-europene apărea multora ca fiind facilitată de existența unui stat puternic, apt să canalizeze și să supervizeze întregul proces, iar Uniunea Sovietică reprezenta un exemplu în acest sens. Ideologic apoi, programul comunist postbelic nu punea accent pe „dictatura proletariatului”, intensificarea luptei de clasă sau edificarea comunismului, concentrându-se preponderent pe „nevoia de a face front comun împotriva fascismului, de a asigura pacea și de a reconstrui societatea, obiective ce puteau fi împărtășite de toți cei de bună credință.” Nu în ultimul rând, aristocrațiile est-europene și categoria micilor burghezi, „adesea compusă din evrei sau germani”, principalii inamici ideologici ai comunismului, au reprezentat totodată palierele sociale cele mai afectate de război (Crampton: 2002, 241). Pe scurt, capitalul de imagine al Uniunii Sovietice se ameliorase considerabil în

timpul celui de al Doilea Război Mondial și al participării acesteia la alianța împotriva nazismului (Soulet: 1998, 14-16; Crampton: 2002, 241).

În condițiile politice și geopolitice existente imediat după 1945, comunizarea Europei de Est poate apărea ca inevitabilă. Realitatea a fost însă mult mai nuanțată. Sigur, Stalin urmărea securizarea granițelor sovietice, în special a celor estice. Nefasta experiență pe care o avusese cu Germania nazistă îl convinseseră de această necesitate. Nu trebuie pierdut din vedere nici resortul ideologic al politicii externe sovietice, revoluția mondială, o sarcină din care Uniunea Sovietică a făcut, în ciuda unor aparențe și a replierilor strategice operate mai ales după intrarea în scenă a destalinizării, piatra unghiulară a întregii sale existențe. Dar Moscova nu a avut niciodată un plan bine articulat pentru a integra Europa de Est pe orbita geopolitică sovietică (Crampton: 2002, 240-241; Soulet: 1998, 17). A speculat mai degrabă indecizia și tonul diplomatic conciliant al puterilor occidentale, reușind să își impună, printr-o paletă largă de tehnici manipulative, propriile interese în Europa de Est.

Traseul comunismului românesc - și est-european în general - în intervalul cronologic 1945-1955 comportă, în discursul oficial al regimului, o dublă metamorfoză. Etapa „democrației populare”, adică a cuceririi graduale a puterii și a abolirii vestigiilor vechiului regim „burghezo-moșieresc”, desfășurată între 1945 și 1947, va lăsa loc în anul următor etapei „revoluției socialiste”. Transformarea este deosebit de importantă, deoarece de abia din acest moment genealogia comunismului românesc devine superpozabilă în raport cu experiența legitimatoră a leninismului fondator. Se ajunge astfel la „dictatura proletariatului”, concept avansat de către Lenin și postulează „alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare” (Dej: 1960, 20-24). Cu alte cuvinte, PMR pretinde că a demarat „construirea socialismului” ca etapă intermediară în itinerariul clar delimitat din punct de vedere teleologic: comunismul.

Tipologia „democrație populară” – „revoluție socialistă” este subsumabilă uneia dintre grilele analitice ale consolidării puterii prin intermediul „strategiilor de construire a națiunii” propuse de către cercetătorul american Kenneth Jowitt. Ocurența acestora este limitată la regimurile politice de factură non-democratică. „Construirea națiunii” conține două faze, fiecare încorporând o componentă politică, respectiv una axiologică. În prima fază, aceea a „penetrării” (*breaking-trough*), noua elită politică urmărește „alterarea sau distrugerea decisivă a valorilor, structurilor și comportamentelor care sunt percepute (...) ca înglobând sau contribuind la existența reală sau potențială a unor centre alternative de putere politică”. Aici, politicul este superior deci axiologicului, cel puțin ca mijloc de acțiune. În faza următoare, aceea a „integrării politice”, relația dintre cele două componente se echilibrează, accentul mutându-se de la acapararea și consolidarea puterii la „tipul comunității politice care este creată” (Jowitt: 1971, 7-8). „Penetrarea” și „integrarea politică” sunt mai degrabă interdependente decât consecutive,

deoarece regimul, a cărui coezivitate merită o discuție aparte, este confruntat peremptoriu, chiar și după demantelarea structurilor politice concurențiale, cu posibilitatea emergenței unui nucleu de putere alternativ; invers, ideologia mobilizează „elita politică revoluționară” de-a lungul întregii sale existențe, cu precădere în timpul ascensiunii politice și a eliminării competitorilor.

Ideologia reprezintă forța motrică a regimurilor de tip leninist, chiar dacă aceasta este temperată de considerente politice practice, justificate întotdeauna în raport cu „dictatura” corpusului de idei fondatoare. În plus, așa cum am menționat, leninismul este indisociabil de putere, înțelesă ca „diciplină revoluționară” și totodată ca proiect gradual de înlocuire a realității „burgheze” cu eschatologia politică a revoluționarilor utopici, comunismul. Paradigma teoretică dominantă în timpul Războiului Rece, realismul, afirma superioritatea intereselor și a rațiunii de stat în raport cu orice formă de legitimare a lor: politica nu ar fi decât o luptă pentru putere pură (Stanciu: 2008, 16). Pe cale de consecință, Uniunea Sovietică se autoînșela și îi înșela și pe alții oferind o indispensabilă matrice ideologică obiectivelor sale internaționale: Moscova ar fi trebuit să recunoască interesele naționale care îi animau comportamentul în plan extern fără să le camufleze în spatele unei inutile și falaciose legitimări ideologice. Dar, pe lângă faptul că politica internațională a Washingtonului în acea perioadă era ideologizată cel puțin în aceeași măsură, chiar dacă beneficia de un grad superior de maleabilitate, țelul suprem al Moscovei rămânea, cel puțin până în prima jumătate a anilor '60, revoluția mondială, un obiectiv leninist prin excelență, a cărui urmărire comporta similarități cu politica de putere teoretizată în cadrul paradigmei realiste. De fapt, așa cum a demonstrat Stefano Guzzini, realismul și marxism-leninismul s-au influențat reciproc și în măsură considerabilă de-a lungul întregii durate a Războiului Rece (Guzzini: 2000, 163-182).

O altă tipologie avansată de Jowitt pentru o mai bună înțelegere a regimurilor comuniste care ajung la putere în societăți predominant agrare este aceea a binomului „insulare-transformare”, numit „susbtituție combinată”: un astfel de regim trebuie să se „insuleze”, în primă fază, atât în raport cu mediul internațional, cât și cu societatea pe care o guvernează. Ulterior, acesta va demara transformarea societății în baza perspectivelor ideologice care îl articulează (Jowitt: 1993, 46). Fiind un regim leninist „derivat”, nu autonom, comunismului românesc din prima jumătate a epocii Gheorghiu-Dej i se aplică perfect modelul propus de analistul american. Problema va apărea atunci când Uniunea Sovietică, cu un regim leninist autocefal prin excelență, va solicita regimului „derivat” din RPR să pună în practică transformări care depășeau limitele pe care acesta era dispus să și le asume. Se conturează astfel un model comportamental pe care regimul de la București îl va utiliza mai târziu din plin, și anume „schimbarea simulată” (Shafir: 1985): paradoxal, comunismul românesc va ajunge să se „insuleze” gradual tocmai în raport cu „regimul-mamă” sovietic, mimând apoi schimbări de

anvergură atât față de regimurile politice non-comuniste cu care inițiasă contacte, cât și față de societatea pe care o guverna.

În contextul metamorfozării relațiilor din interiorul taberei socialiste odată cu preluarea puterii în Uniunea Sovietică de către Nikita Hrușciiov și a trecerii de la „perspectiva intra-sistemică” la „perspectiva inter-sistemică”, adică la o decongestionare controlată a raporturilor centru-periferie care a influențat în manieră constitutivă evoluția politică a regimurilor est-europene (Shafir: 1987, 156-157) – regimul de la București optează tacit pentru păstrarea stalinismului, atât economic, cât și politic. Alegerea va conduce în viitor la dispute cu Moscova, dar Dej își consolidase deja suficient poziția politică pentru a le putea face față.

Identitatea imaginată de regimul comunist pentru a se autodefini și impusă societății prin practici discursive cotidiene a fost una de o inovativitate radicală în raport cu palimpsestul identitar pe care societatea îl dezvoltase până atunci. Clasele, noile categorii identitare, sunt afirmate prin „act[e] de putere” inițiate de regim printr-o propagandă asiduă. Diferite de manifestările „tari”, coercitive, ale puterii comuniste, acestea urmăreau penetrarea și modelarea societății în conformitate cu ideocrația leninistă (Morar-Vulcu: 2007, 32). Societatea, la rândul ei, rezista asaltului identitar venit „de deasupra” (ilustrativ în acest sens este titlul lucrării lui Ioan Lăcustă *Republica Populară și România, 1948-1952*), la început activ, dar ulterior tot mai pasiv, pe măsură ce comunismul părea să devină ireversibil. Nu numai în intervalul pe care acest studiu a fost axat, ci pe întreaga durată a existenței sale, comunismul românesc a încercat să rearticuleze societatea prin prisma discursului propagandistic oficial, conferindu-i o identitate abstractă dar și maleabilă, proporțională cu metamorfozele prin care el însuși trecea.

În celebra lucrare *The New Class. An analysis of the communist system*, Milovan Djilas identifică, pornind de la experiența sovietică, trei tipuri succesive de comunism: revoluționar (perioada lui Lenin, caracterizată de entuziasm revoluționar și o anumită deschidere ideologică), dogmatic (perioada lui Stalin, în care entuziasmul revoluționar dispare treptat, lăsând locul unui sistem ideologic reduționist și rigid) și, în sfârșit, non-dogmatic (perioada lui Hrușciiov, caracterizată de o parțială detensionare a raporturilor dintre regim și societate – „statul întregului popor” – respectiv dintre regim și tabăra „imperialistă”) (Djilas: 1957, 52-53). Dacă aplicăm această grilă interpretativă comunismului românesc observăm că, de-a lungul perioadei analizate și chiar de-a lungul întregii sale existențe, acesta a fost unul de factură dogmatică, stalinistă; fiind, așa cum am mai menționat, un regim comunist „derivat”, absența etapei revoluționare este oarecum de înțeles. Neacceptarea non-dogmatismului sau a reformismului hrușciovist devine inteligibilă doar dacă este juxtapusă peste ambițiile, respectiv temerile regimului de la București, dar și atunci numai parțial: regimurile comuniste din Ungaria, Polonia sau Cehoslovacia, la

rândul lor „derivate”, au fost capabile să opereze indiscutabile reforme interne, nerămânând integral captive spectrului stalinist.

Am observat în acest capitol parcursul implementării unui regim leninist post-revoluționar în România, principala sa orientare în problemele internaționale care îl priveau direct, dar și procesul stabilizării sale interne. În ceea ce privește provocarea post-stalinistă, PMR a reușit să o utilizeze la nivel economic, „simuleze” la nivel politic și să o escamoteze din punct de vedere ideologic. În continuare vom vedea cum va face față regimul turbulențelor pe care centrul moscovit le va experimenta și proiecta la nivelul „lagărului” datorită procesului de reinventare ideologică pe care îl va declanșa. Odată cu consolidarea conducerii hrușcioviste, leninismul post-revoluționar se va retrage în favoarea leninismului europeanizat. Destalinizării, care marchează intrarea în scenă a noii forme a leninismului la nivelul Uniunii Sovietice, îi va fi opusă leninismul post-revoluționar la care sateliții est-europeni nu erau în nici un caz pregătiți să renunțe. Vom analiza în secțiunea următoare diferitele efecte produse de către această confruntare la nivelul „lagărului socialist”, punând accent pe echilibristica pe care regimul de la București s-a priceput să o pună în practică cu indeniabilă abilitate.

De la leninismul post-revoluționar la leninismul europeanizat: reinventarea socialismului. Republica Populară Română și riscurile destalinizării

Studiind relația dintre „radicalitatea” unei „mișcări revoluționar-populare” („mass-movement regime”) și statutul său politic, Robert Tucker ajunge la concluzia că cele două sunt invers proporționale: cu cât mișcarea (în acest caz, un partid comunist) este mai puternică și mai puțin temătoare în raport cu dușmanii (reali sau imaginari) aflați în interior, respectiv în exterior, cu atât tendința acesteia de a se „de-radicaliza” se accentuează. Astfel, argumentează Tucker, „când societatea începe să acorde un anumit grad de acceptare unei mișcări radicale”, acest fapt se poate repercuta asupra coeziunii mișcării și a „accentuatului sens al alienării față de lume și a angajamentului față de o ordine viitoare care caracteriza mișcarea în fazele sale timpurii.” Din punct de vedere administrativ, „creșterea partidului ca organizație slăbește atașamentul față de obiectivul revoluționar. Pentru că acțiunea revoluționară nu poate decât să periclitizeze poziția unui partid care a atins o aderență de masă, o birocrăție, o trezorerie, și o rețea de interese financiare și morale extinsă asupra întregii țări” (Tucker: 1969, 187-188). Destalinizarea reprezintă deci, conform formulei avansate de istoricul american, o „deradicalizare” a mișcării bolșevice clasice, a cărei existență ajunsese să fie pusă sub semnul îndoielii în urma epurărilor staliniste (Tucker: 1971, 132-135).

Utilizând tipologia propusă de către Kenneth Jowitt în lucrarea sa de referință *New world disorder. The Leninist extinction*, fiecare regim comunist experimentează, de-a lungul existenței sale, trei etape succesive: transformarea, consolidarea, respectiv incluziunea (1993, 220-221). În primul caz, partidul transformă gradual societatea, în raport cu care se și izolează concomitent pentru a păstra nealterat idealul revoluționar – în conformitate cu propriile principii ideologice și particularități locale. Apoi, regimul își consolidează puterea în cadrul societății, printr-o varietate de mijloace. În sfârșit, în etapa incluziunii, regimul încearcă să integreze societatea, nu invers, și să îi imprime dezideratul revoluționar în măsură cât mai mare cu putință, înaintând astfel împreună, tot mai indistinct, înspre „construirea socialismului”, respectiv a comunismului.

Se poate observa că destalinizarea inițiată de Moscova afectează profund interesele și obiectivele comunismului românesc. În timp ce Uniunea Sovietică încerca să avanseze, prin platforma ideologică a Congresului XX al PCUS, din faza de consolidare în cea de incluziune, RPR și celelalte „democrații populare” se aflau de abia la începutul procesului de consolidare a propriei puteri. Destalinizarea a fost defazată deci în raport cu situația și prioritățile statelor comuniste est-europene, periferia nefiind nici pe departe pregătită să facă față provocărilor incluziunii în care centrul, considerându-se suficient de consolidat, se lansase. Pot fi interpretate satisfăcător din acest unghi evenimentele din Polonia și Ungaria, ca reacții ale unor societăți ostile, față de și în raport cu care regimul nu se insulase, respectiv consolidase suficient.

O altă caracteristică a regimurilor leniniste, dar și a celor liberale, consideră Jowitt, este aceea că „acțiunea socială este orientată prin norme impersonale”. Dar, ceea ce distinge cele două tipuri de regimuri politice este faptul că impersonalitatea leninistă nu este articulată, ca cea liberală, prin „valori procedurale și reguli”, ci prin „impersonalitatea charismatică a organizației de partid.” Fapt unic în istorie, Lenin a reușit să concilieze charisma tipică eroului individual și „impersonalitatea organizațională” a partidului pentru a le „metamorfoza în forma unui erou organizațional – Partidul Bolșevic” (Jowitt, 1993, 1-3). Consider însă că această „charismă impersonală” nu apare în cazul tuturor regimurilor leniniste, ci numai a celor autonome, neimpuse din exterior, sau, utilizând terminologia lui Chalmers Johnson, ne-„derivate” (Johnson în Johnson: 1970, 1-32). Nebeneficiind de o cultură politică bine încheată, regimurile leniniste „derivate” se conturează în primul rând în jurul personalității liderului de partid. Sigur, și în cadrul acestora partidul este creditat ca reprezentând principala forță a luptei pentru înfăptuirea societății fără clase dar, nefiind atât de dezvoltate ideologic ca regimurile autonome, cele „derivate” se bazează pe mijloace de legitimare mai tradiționale, cum ar fi charisma și imaginea liderului de partid.

Destalinizarea s-a încheiat, *de facto*, prin 1958, după ce Hrușciov reușise în anul precedent să elimine membrii proeminenți ai facțiunii conservatoare a PCUS, Viaceslav

Molotov, Lazar Kaganovici și Dmitri Shepilov, cărora li se alăturase și fostul premier Gheorghe Malenkov. Personalitatea lui Hrușciov a suferit o schimbare radicală în rău: tendințele liberale, oricum limitate și „simulate” în mare măsură, au lăsat treptat loc unui comportament tot mai despotice și mai autosuficient. (Taubman: 2005, 365). Chiar dacă la al XXII-lea Congres al PCUS, atacul asupra lui Stalin a fost reluat cu o intensitate sporită, scurtul dezechilibru sovietic se încheiase. Rolul conducător al partidului era afirmat cu fermitate în toate domeniile vieții sociale, iar drepturile acordate până atunci minorităților naționale în plan cultural și mai ales lingvistic erau treptat retrase (Mendel: 1961, 371-486).

În RPR, destalinizarea s-a încheiat înainte de a fi început. Până în decembrie 1989, comunismul românesc a fost, exceptând câteva scurte perioade de semi-liberalizări strategice, esențialmente stalinist. Retragera Armatei Roșii a fost urmată de o intensă campanie represivă împotriva populației. Constrângerile juridice au crescut, iar pedepsele pentru delictele de natură politică au fost amplificate la maximum, ajungându-se la introducerea pedepsei cu moartea pentru acțiunile percepute ca periclitante pentru stabilitatea regimului. În această perioadă au fost trasați principalii parametri a ceea ce va deveni ulterior național-comunismul dejist și mai apoi ceaușist. Argumentul principal pentru susținerea acestei teze îl consider a fi nu retragera trupelor sovietice, deși ulterior i s-a oferit în mod abuziv și impropriu această conotație, ci distorsionarea în cheie naționalistă a revoluției maghiare, menită să impulsioneze prejudecățile anti-maghiare ale populației și să îi câștige încrederea și sprijinul. Fără succes, după cum am observat. Acest sporadic episod național-comunist nu a avut nici o continuare la sfârșitul anilor '50, fiind reluat de abia la începutul decadei următoare, atunci când pretențiile geoeconomice ale Moscovei amenințau, considera conducerea de la București, dezvoltarea industrială și implicit independența politică a României. Importanța lui este legată însă de de parctica manipulării simbolurilor și mai ales a prejudecăților naționale, inițiată cu nonșalanță, prin care regimul urmărea să facă tranziția de la etapa transformării la cea a consolidării.

Așa cum se știe, Iugoslavia titoistă a oferit primul exemplu de regim național-comunist. I-a urmat apoi Albania lui Enver Hodja, Polonia sub conducerea lui Gomulka, și lista poate continua cu China sau Coreea de Nord etc. În România, resorbirea naționalismului în textura ideologică a regimului se va amplifica treptat, ajungându-se la un stalinism fascistoid de-a dreptul grotesc și, în ultimii ani dinaintea revoluției din 1989, eminentemente xenofob. Nemaifăcând nici o distincție între inamicii săi naționali și cei ideologici (Shafir: 1989, 3), regimul ceaușist a sfârșit detestat atât de către statele capitaliste, cât și de statele „frățești”, socialiste, într-o lume pe care practic nu a mai înțeles-o și cu care nu mai avea nimic în comun. Să nu uităm însă că fundamentele acestei orientări au fost schițate în ultimii ani ai regimului dejist, și au apărut ca o reacție profilactică la consecințele intersistemice ale avatarului ideologic

contrariant al centrului moscovit. Capcanele destalinizării au fost surmontate în final de către RPR, la fel ca și provocările post-stalinismului. Criza de legitimitate a regimului nu a fost depășită însă niciodată. Dovada o constituie faptul că, de-a lungul întregii sale existențe, regimul nu a reușit să treacă de faza de consolidare. Incluziunea, chiar dacă nu ar fi avut probabil succesul scontat, așa cum s-a întâmplat în Uniunea Sovietică, Iugoslavia sau China, a rămas în permanență un obiectiv imposibil de atins pentru comunismul românesc.

Cu ingeniozitate și abilitate, conducerea PMR a reușit să „simuleze” implementarea leninismului europeanizat, dar mai ales să câștige toleranța centrului moscovit prin participarea consistentă pe care a avut-o la suprimarea revoluției maghiare. De asemenea, la nivel intern, a reușit să câștige un spațiu de manevră mai larg și o anumită popularitate după retragerea Armatei Roșii de pe teritoriul țării. În acel moment, așa cum vom vedea, nu s-a pus însă problema unei distanțări de Moscova. În continuare, voi analiza procesul autonomizării leninismului post-revoluționar românesc urmărind premisele, dimensiunile și consecințele pe care le-a antrenat în prima jumătate a anilor '60.

Divergențe economice și oportunități geopolitice. Politica externă a României în ultima perioadă a regimului Gheorghiu-Dej

Nimic nu anticipa în 1960, la al treilea Congres al Partidului Muncitoresc Român (PMR), glacializarea bruscă a relațiilor româno-sovietice care va surveni peste numai doi ani. Cu această ocazie, Gheorghiu Dej se exprima emfatic la adresa celui mai important stat socialist, insistând servil asupra meritelor internaționale ale Moscovei, pe care o considera „un model de politică leninistă prin consecvența cu care promovează principiile coexistenței, prin caracterul ei științific bazat pe analiza aprofundată a tuturor factorilor situației internaționale, prin fermitatea și principialitatea cu care demască pe adepții încordării, prin perseverența cu care militează pentru unirea forțelor păcii” (*Congresul al III-lea al PMR*: 1960, 99). Într-adevăr, nu existau animozități politice sau economice palpabile între București și Moscova în acel an; politica externă dizidentă (nu independentă, deoarece statul român nu s-a retras din structurile economice și de securitate ale „lagărului socialist”) a României va demara de abia în 1962, odată cu opoziția Bucureștiului în raport cu tentativele de supranaționalizare a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER), ghidate de către Uniunea Sovietică (Shafir în Schöpflin: 1986, 364; King: 1980, 141-142; Moraru: 2008, 92; Braun: 1978, 4; Jowitt: 1971: 198-199) – în nici un caz în 1956, așa cum argumentează unii autori români sau de origine română (Constantiniu: 2002, 467; Brucan: 1992, 72; Fischer-Galați: 1998, 174-175, 183; Anton: 2007, 101).

Cu siguranță, sfidarea victorioasă a Moscovei în plan economic și implicit politic nu ar fi fost posibilă în absența conflictului sino-sovietic (Shafir: 1985, 177; Fischer Galați în London: 1966, 268-269; Burks în London: 1966, 96). Speculând cu abilitate disputa dintre cei doi coloși ai lumii comuniste, Republica Populară Română (RPR) își va consolida atât propria poziție economică, cât și propria orientare politică internațională. Desigur, nu va reuși să se ridice cu adevărat la nivelul poziției de mediator în conflictul dintre Moscova și Beijing (Betea: 2001a, 91), așa cum a încercat să se erijeze pentru a își ameliora imaginea în cadrul lumii comuniste; va obține în schimb o pondere crescută în afacerile interne ale „lagărului socialist” și o reputație tot mai bună în Occident, pe care o va exploata la maximum.

Nu putem aborda disputa RPR cu CAER și implicarea sa în conflictul sino-sovietic în absența unei creionări prealabile a tumultuosului context internațional de la sfârșitul anilor '50 și începutul anilor '60. În această perioadă, evenimente cum au fost criza Berlinului sau criza rachetelor din Cuba vor modifica în profunzime peisajul geopolitic global, având totodată implicații puternice la nivelul politicii interne a celor două superputeri. Astfel, Statele Unite vor iniția o politică de securitate mai combativă în raport cu cea existentă în perioada administrației Eisenhower, urmărind să răspundă cel puțin la fel de ferm și de agresiv provocărilor lansate de către Moscova, în timp ce elita politică a Uniunii Sovietice, nemulțumită de reformele economice și administrative eșuate și de politica externă riscantă și lipsită de succese a lui Nikita Hrușciiov, atât în ceea ce privește lumea occidentală, cât și tabăra socialistă – îl va debarca pe acesta în toamna anului 1964, înlocuindu-l cu mult mai conservatorul și ternul Leonid Brejnev. Destalinizarea lansată la începutul anului 1956 permisesse descentralizarea latentă a lumii comuniste astfel că, treptat, pozițiile autonome și, în cazul Chinei, independente în raport cu Moscova – începuseră să își facă simțită prezența. Pe cale de consecință, politica externă impetuoasă, nesistematică și caracterizată de tot mai multe eșecuri a succesorului lui Stalin a iritat de asemenea multe dintre conducerile est-europene, printre care și pe cea de la București.

„Principalul lucru este că noi mergem împreună”. Cu această propoziție a încheiat ambasadorul sovietic I.K. Jegalin convorbirea avută cu Gheorghiu-Dej în data de 21 iunie 1964, imediat după ce liderul român afirmase „Deosebiri de păreri pot să existe, dar, dacă nu sunt de acord cu o problemă, asta nu trebuie să fie considerat antisovietism” (Moraru: 2004, 51). Pe cale de consecință, indiferent cum am înțelege metamorfoza politicii externe românești survenită la începutul anilor '60 – drept „permanență simulată” (Shafir: 1985, 175), „alinie parțială” (Farlow: 1971, 54-63), „autonomie”, (King: 1980, 136; Gross: 1966, 16), „disidență calculată” (Copilaș: 2010) – distanțarea Bucureștiului de tabăra socialistă nu a fost dusă până la capăt, România rămânând membră a CAER, respectiv a OTV, în ciuda faptului că aria sa de acțiune în plan internațional s-a lărgit considerabil. David Floyd consideră că, din punct de vedere

economic, România a devenit cu adevărat independentă, autonomia sa rămânând limitată doar la palierul politic (Floyd: 1965, 114). Asumpția sa poate fi contrazisă atât din perspectivă empirică, cât și din perspectivă ideologică. În primul rând, relațiile comerciale pe care Bucureștiul le-a dezvoltat cu Occidentul, deși substanțiale, nu ar fi putut substitui niciodată raporturile economice cu lumea comunistă, care au cunoscut chiar un reviriment în anii '80. De fapt, datorită acestei politici de industrializare masivă, economia RPR devenise substanțial „complementară” în raport cu economia sovietică, încă de la finalul anilor '50. Cu alte cuvinte, Bucureștiul era dependent pe filieră economică de Moscova, în ciuda disputelor cu un pronunțat caracter politic care își făcuseră loc între cele două părți (Montias: 1967, 182). Apoi, în regimurile comuniste, economicul este subordonat întotdeauna politicului, fie și cu prețul eficienței sale, în vederea menținerii sub supraveghere și a eliminării în timp util a oricărei surse de gândire sau de acțiune independentă și deci potențial ostilă. Separarea celor două domenii nu are aceeași fezabilitate și relevanță ca în cazul regimurilor non-comuniste, fiind preferabilă evitarea ei. Extrapolând argumentul la nivelul politicii externe, dependența economică a RPR față de Uniunea Sovietică se traducea implicit și printr-o anumită dependență politică, fapt care invalidează prezumtiva independență a Bucureștiului pe scena relațiilor internaționale: acesta a rămas, nici mai mult nici mai puțin, un actor autonom.

Pe lângă motivele de natură economică sau ideologică, antipatia lui Dej pentru Hrușciiov a contribuit în mare măsură la distanțarea politicii române de Moscova. „Legăturile dintre Gheorghiu-Dej și Hrușciiov au fost întotdeauna încordate”, își amintește Paul Sfetcu, fostul secretar al liderului PMR. Cei doi conducători comuniști nu ar fi avut niciodată „discuții sincere, clare, deschise, fiecare păstrând rezerve”, deoarece obiectivele lor politice în raport cu „lagărul socialist” nu coincideau (Sfetcu: 2008, 327; vezi și Deletant: 2001, 214-215; Fejtö: 1979, 176).

Primele manifestări ale dizidenței economice a RPR în raport cu CAER au fost întâmpinate în Occident cu rezerve și chiar cu scepticism, țara fiind cunoscută „de mult timp ca unul dintre cei mai docili «sateliți» ai Moscovei” (Gross: 1966, 16-17; Burks în London: 1966, 93). Dar, datorită intereselor divergente și flerului politic al prim-secretarului PMR Gheorghiu Dej, „deviația națională română” (Burks în London: 1966, 93), a devenit în scurt timp imposibil de ignorat. Randolph Braham scria pe un ton umoristic în vara anului 1964 că „dacă prezenta poziție a comuniștilor chinezi va prevala vreodată în mișcarea comunistă internațională, Gheorghiu-Dej ar putea să demonstreze cu ușurință că fusese dintotdeauna stalinist” (Braham: 1964, 16). Și într-adevăr așa și era. Disidența calculată a comunismului românesc, care urmărea, în termeni ideologici ortodocși, autoconsolidarea, indiferent de proveniența resurselor puse în slujba acestui deziderat, a devenit filigranul orientării internaționale a regimului până la finalul violent al acestuia, consumat în decembrie 1989.

Acest capitol a fost centrat asupra procesului de autonomizarea a leninismului post-revoluționar românesc. Am operat o analiză sinoptică a cauzelor, componentelor și efectelor sale, urmărind demonstrarea inconsistenței tezelor care avansează ipoteza unei autentice independențe a comunismului românesc care ar fi demarat în această perioadă. În următoarea secțiune a lucrării voi încerca să demonstrez cum leninismul post-revoluționar a lăsat loc treptat *leninismului romantic*, o mixtură ideologică specifică „erei Ceaușescu”, în care eșafodajul leninist a fost împănăt progresiv cu elemente specifice romantismului filosofic german, maoismului și chiar fascismului - și care au fost consecințele acestei metamorfoze ideologice asupra orientării internaționale a comunismului românesc.

Preferatul Occidentului: Ceaușescu, Republica Socialistă România și procesul configurării leninismului romantic (1965-1971)

Analizând ceea ce el numește „regimuri leniniste”, Kenneth Jowitt ajunge la o serie de concluzii interesante și totodată fertile științific. În accepțiunea sa, partidele comuniste pot fi înțelese ca „fortărețe” care se izolează în raport cu lumea exterioră pentru păstrarea purității revoluționare de care se consideră animate încercând, în același timp, să o extindă la nivelul societății din care fac parte și, ulterior, asupra întregii lumi. Componenta ideologică a partidelor sau, în cazul în care ajung la putere, regimurilor leniniste, reprezintă chintesența modului în care gândesc și acționează: legitimitatea ultimă este plasată întotdeauna într-un viitor pe care numai partidul este îndreptățit să îl construiască acționând ca depozitar al „legilor științifice” sau a „forțelor istorice” care guvernează, implacabil, devenirea umanității. Demersul leninist se consideră deci și pretinde să fie considerat științific, dar prin aceasta nu reușește decât să probeze pseudo-științificitatea sa, așa cum demonstrează convingător Alain Besançon. Spre deosebire de regimurile fasciste, unde conducătorul („führerul”), este garantul ultim al partidului, care există și acționează exclusiv ca voință instituționalizată a acestuia, în regimurile leniniste partidul este pe primul loc (Jowitt: 1993). Sigur, în cazul majorității regiurilor leniniste rolul partidului s-a estompat progresiv în raport cu cel al secretarului său general; de asemenea, nevoite să supraviețuiască într-o lume ostilă ideologic în care șansele revoluției globale se diminuau în progresie geometrică, regimurile leniniste au încorporat elemente de naționalism, pretinzând că îl epuraseră de excrescențe „burgheze” (șovine și agresive). În acest sens, adaptarea diferitelor leninisme la o lume invariabil „burgheză” se traduce prin graduala lor fascizare, conștientă sau inconștientă.

Prin leninism romantic înțeleg ideologia regimului comunist român instalat la putere după 1965, vizibilă mai ales începând cu 1971, anul celebrelor „teze din iulie”. Spre deosebire de

alte tipuri de leninism, care renunțaseră la spiritul revoluționar preferând conviețuirea cu „imperialismul”, pe care îl abordau pe filieră politică și mai puțin ideologică, lăsându-se astfel lovite și renunțând, sub umbrela conceptuală soporifică a unei lumi structurate de idei și valori în esență comune – la bunul lor cel mai de preț, militantismul revoluționar ce oferea măsura rațiunii lor existențiale – leninismul romantic s-a radicalizat progresiv, autoizolându-se pentru a se proteja de fluxul ideologic „burghez” din a doua jumătate a secolului XX care îi submina proiectul revoluționar. De ce romantic? Nicolae Ceaușescu a avut permanent o viziune romanțată asupra trecutului României, alcătuit în optica sa din eroi care au articulat momente mărețe, glorioase pentru afirmarea prezenței românești în politica și cultura europeană, fiind totodată de un naționalism extrem. Compara deseori PCR cu un „Făt Frumos” aflat într-o încheștare de proporții epice cu „balaurii lumii moderne”, toți subsumabili detestabilului „imperialism” (*Plenara Comitetului Central...: 1971, 66-68*). Leninismul romantic nu echivalează însă cu gândirea lui Ceaușescu, deși a fost impulsionat masiv de psihologia acestuia. Nu. Întreg aparatul propagandistic al PCR, gândirea miliară conturată în Republica Socialistă România (RSR), la rândul ei naționalistă, prejudecățile naționaliste ale populației înseși – toate aceste categorii intră în componența leninismului romantic, un construct ideologic impus „de sus”, dar bazat pe recuperarea și „leninizarea”, dacă se poate spune așa, a unor structuri mentale care încorporau și încorporează încă un naționalism persistent, maturat de-a lungul secolelor – „de jos” deci. Chiar dacă mulți dintre activiștii PCR au fost, utilizând vocabularul vremii, „oportuniști”, propaganda permanentă, desfășurată de-a lungul mai multor ani sau zeci de ani le-a inoculat fără doar și poate tipare cognitive romantic leniniste. În plus, Ceaușescu a știut să își planifice din timp ascensiunea politică. Responsabil fiind, la începutul anilor '60, de selecția „cadrelor”, viitorul secretar general al PCR a profitat de avantajele importante ale poziției administrative, plasând în posturi cheie, atât la nivel de partid, cât și de stat, oameni fideli lui. După ce a ajuns la putere, Ceaușescu a transformat această practică într-o regulă de bază a avansării politice în RSR. Astfel, nomenclatura avea tot interesul să îl susțină pentru a își păstra și amplifica privilegiile. În tot acest timp, propaganda oficială era, pe lângă un instrument al puterii, pliat pe necesitățile politice ale momentului, *Weltanschauung*-ul însuși al PCR.

Leninismul romantic, o combinație între leninism (rolul sacrosant al partidului, construirea materială și ideologică a „socialismului”, peremptoriu proiectivă) și naționalism (denumit de obicei „patriotism revoluționar socialist” dar care, neavând puterea ideologică necesară pentru a convinge populația de diferențele sale în raport cu naționalismul „burghez” și făcând apel, paradoxal, tocmai la naționalismul latent și totodată funciar al acesteia, a sfârșit într-o xenofobie paranoică și vulgară) – a încercat să ofere o nouă identitate societății românești pentru a o ermetiza astfel în raport amplexarea pe care o luase spiritul „burghez” în afara

granițelor țării, chiar și în celealte regimuri leniniste ca Iugoslavia, Ungaria sau chiar Uniunea Sovietică din perioada conducerii lui Brejnev și, mai ales, Gorbaciov. O identitate „paramodernă”, în care modernitatea materială (dezvoltare economică tehnologică, atitudine pozitivistă în general) coexistă cu valori proprii romantismului filosofic german (mișcare intelectuală care a stat la baza dezvoltării intelectuale a fascismului, un secol mai târziu), total antimoderne: ierarhie axiologică și socială, perceperea politicii ca o relație organică între conducător și supuși, bazată pe „iubire”, ridicarea eroismului individual și constituirii unei lumi de eroi morali și spirituali la rang suprem etc (Râmbu: 2001). Exact ceea ce presupunea formarea „omului nou”, dotat cu „conștiință socialistă”, capabil și, mai presus de toate, convins de necesitatea „construirii socialismului” în formă romantic leninistă.

Pe de altă parte, leninismul romantic a dat dovadă întotdeauna de pragmatism, colaborând masiv, economic și politic, cu state capitaliste. În acest caz însă, valorizată era nu colaborarea în sine, ci posibilitatea ca avantajele ei să transforme RSR într-o țară „mediu dezvoltată”, tot mai puternică în plan internațional și deci tot mai capabilă să facă față unei lumi eminamente „burgheze”, confruntată însă cu extinderea comunismului la nivel global, mai ales în ceea ce privește statele lumii a treia. Acestea i se păreau lui Ceaușescu, întocmai ca lui Mao, forța politică de bază a viitorului cu care se putea contesta și finalmente răsturna „imperialismul” prin intermediul sacrosantei revoluții globale. În plan ideologic însă, leninismul romantic a depus eforturi permanente pentru a contracara activ amenințarea „burgheză” internațională, vizibilă începând cu anii '70 în special prin conceptul drepturilor umanitare.

Între 1965 și 1989, politica externă a României a avut la bază două coordonate majore. Prima, disidența calculată, a fost deja discutată în capitolul anterior al lucrării. Conceptul se referă la exploatarea poziției autonome a Bucureștiului în cadrul „lagărului socialist” pentru a obține capital de imagine, fonduri și sprijin politic din Occident, concomitent cu utilizarea acestui sprijin pentru a obține concesiile economice și toleranță politică din partea Moscovei. Gradual însă, mai ales în ultimul deceniu al existenței sale, disidența calculată și-a inversat reperele: pe măsură ce drepturile omului capătă o pondere sporită în relațiile internaționale, iar majoritatea statelor comuniste manifestă o anumită disponibilitate de a le tolera, la nivel limitat, în accepțiunea lor „burgheză”, RSR va păstra sensul leninist al drepturilor omului, complăcându-se în stil romantic în această postură perdantă și voluntară deopotrivă. Vestul nu mai este acum dispus să întrețină relații comerciale cu un regim dictatorial, care își respectă cu greutate termenele scadente ale unor dobânzi care excedau posibilitățile economice ale țării și care, în ciuda abundenței retoricii democratice pe care o afișează cu orice ocazie, refuză cu încăpățănare să i se supună în practică. Pentru a asigura necesarul de materii prime unei industrii grele supradimensionate, Ceaușescu se va apropia timid de Uniunea Sovietică. „Fiul răătăcitor” nu se

va întoarce însă cu adevărat acasă; se va plimba mai degrabă prin fața grădinii pretinzând îmbufnat că va intra înăuntru numai atunci când i se va permite să își impună propriile reguli. Cu alte cuvinte, în anii '80, disidența lui Ceaușescu era îndreptată mai degrabă împotriva Vestului (pe care nu încetase niciodată să îl considere inamic) decât a „lagărului socialist”, unde încerca să își impună cu fiecare ocazie punctul de vedere „independent”. „Țările frățești” nu uitaseră însă șicanele de politică externă ale Bucureștiului din deceniile precedente, nici nu aveau vreun interes special să reprimească simbolic în „lagăr” un stat care nu admitea alte criterii de comportament decât pe cele proprii. În plus, după cum vom vedea, Gorbaciov l-a privat pe Ceaușescu de imaginea comunistului reformist, un rol pe care nu l-a jucat, ca dictatorul român, ci în care realmente a crezut. Astfel, disidența calculată își va pierde practic sensul și va sfârși prin a se manifesta atât împotriva „imperialismului” cât și a propriei tabere. La rândul lor, ambele priveau cu o ostilitate tot mai puțin disimulată regimul de la București.

Pe de altă parte, *diplomația de prestigiu* reprezintă la rândul ei o componentă relativ independentă a „disidenței calculate”, fără a deține însă substratul pragmatic al acesteia. Un exemplu în acest sens îl constituie decizia României de a se implica în războiul din Vietnam ca posibil mediator. „Într-o zi, când lucram cu Ion Gheorghe Maurer la el acasă”, își amintește Paul Niculescu-Mizil, „a sunat N. Ceaușescu și a informat despre evenimente noi în Vietnam, evenimente care făceau obiectul analizelor noastre. Fără voia mea, am asistat la respectiva convorbire telefonică. Ion Gheorghe Maurer a dat soluția pe loc: «*Am înțeles, trebuie să fim în zonă*» (subl. în orig)”. Pentru Mizil, expresia era „un joc de cuvinte” și era utilizată „când situația nu ne permitea să stăm impasibili și cerea noi măsuri, respectiv prezența noastră în Vietnam sau SUA” (Niculescu-Mizil: 2008, 32). Prin „a fi în zonă”, eu înțeleg ceva diferit. Și anume, intenția RSR de a își crea și spori prestigiul internațional, de a fi prezentă în majoritatea punctelor fierbinți de pe glob fără a avea posibilitatea de a contribui cu adevărat la soluționarea problemelor. De fapt, intenția Bucureștiului era cu totul alta: să fie cât mai vizibil pe scena relațiilor internaționale și să derive cât mai multe avantaje de pe urma acestui aspect. Nu în ultimul rând, postura eroic-romantică pe care regimul o afișa în plan extern corespundea atât imaginii pe care și-o va face treptat despre sine, cât și imaginii pe care dorea să o „vândă” Occidentului.

Marota independenței. Leninismul romantic în căutarea afirmării internaționale și a mobilizării naționale

Odată încheiată faza consolidării conceptuale și politice, prin trecerea de la simbolic la manifest, leninismul romantic va face tot posibilul pentru a își maximiza prezența în lume. Va căuta să își amplifice și amelioreze imaginea în Occident, mimând idei și valori democratice pentru a submina discursul „imperialist” și transformându-le în arme inserate unei logici ideologice proprii. De asemenea, va căuta să se afirme cu precădere în Lumea a Treia, făcând tot posibilul pentru a fi receptat drept model de dezvoltare ne-occidental și concurând astfel, deși la un nivel net inferior, cu regimuri leniniste mult mai impozante, cum ar fi Uniunea Sovietică sau China.

De-a lungul deceniului al optulea al precedentului secol, orientarea internațională a RSR și-a păstrat amprenta pragmatică: disidența calculată poate fi considerată și în acest interval forța motrică a politicii externe a Bucureștiului. Dar, treptat, finalul anilor '70 aduce în prim-plan o deteriorare vizibilă a percepției externe a regimului. Persecuția puținilor disidenți și defectarea spectaculoasă a capului spionajului românesc, Ion Mihai Pacepa, vor contribui la compromiterea parțială a prestigiului internațional al lui Ceaușescu. În plus, președenția lui Jimmy Carter a dus la revalorizarea drepturilor omului ca instrument de politică externă americană. Acest aplomb ideologic al „imperialismului” va zgudui din temelii eșafodajul leninismului romantic, dezagregându-l încetul cu încetul. Drepturile omului vor fi legitimate, în varianta lor „burgheză”, de către „lagărul socialist”, odată cu semnarea acordurilor de la Helsinki în 1975. „Lagărul socialist”, dominat în continuare de Moscova, a făcut astfel o concesie majoră filosofiei occidentale, obținând în schimb recunoașterea statu-quo-ului geopolitic postbelic, și anume acceptarea oficială a comunizării Europei de Est. Pe termen lung însă, prețul ideologic și politic plătit va exceda beneficiile geopolitice, pe măsură ce regimurilor leniniste, chiar dacă lipsite de acum în marea lor majoritate de fler revoluționar, le era tot mai greu să facă față cerințelor societăților de conformare la drepturile omului: tendințele „burgheze” interne căpătaseră un nou avânt.

Cu toate acestea, reputația politicii externe a RSR în Occident nu va avea de suferit cu adevărat decât în deceniul următor. De-a lungul anilor '70 însă, RSR va multiplica relațiile economice cu Statele Unite și Comunitatea Europeană, cu Banca Mondială sau Fondul Monetar Internațional; din punct de vedere politic, va încerca să se impună, așa cum am menționat, în Lumea a Treia. În ceea ce privește contactele sale cu Moscova și regimurile leniniste est-europene, nu există diferențe majore în raport cu orientarea deja asumată: disidența calculată se va menține pe poziții. O problemă majoră pe care leninismul romantic o va avea de înfruntat în acest deceniu consta în imposibilitatea de a contracara cu succes tendințele, sursele de informare

și atractivitatea Occidentului, care se manifesta din plin la nivelul populației. Procesul a condus la fortificarea ideologică a leninismului romantic, a cărui intransigență față de spiritul „burghez” se va amplifica în consecință. Poziția RSR la Conferința pentru Securitate și Cooperare în Europa (CSCE) și în raport cu acordurile de la Helsinki semnate în 1975 confirmă acest lucru. Spre deosebire de leninismul sistemic, care nu a făcut altceva decât să reacționeze la ofensiva ideologică occidentală, demonstrând astfel pierderea substanței sale revoluționare, leninismul romantic a preluat cu succes termenii discursului occidental, oferindu-le însă un cu totul alt sens. Astfel, se poate spune că leninismul romantic a articulat un contradiscurs pentru a delegitima discursul occidental, utilizându-i termenii în sens leninist, în nici un caz „burghez”, în ciuda și tocmai datorită intenționalității lor originale. Cu alte cuvinte, leninismul romantic nu s-a mulțumit să se resemneze cu avansul ideologic occidental, așa cum s-a întâmplat în cazul leninismului sistemic, ci a acționat împotriva lui cu toate mijloacele pe care le-a avut la dispoziție. Și-a păstrat deci substanța revoluționară, iar cu timpul, în loc să o piardă, cum s-a întâmplat cu celelalte regimuri leniniste est-europene, care lăsară garda jos și se „îmburgheziseră” conștient și/sau inconștient – a sporit-o: o măsură de profilaxie disperată în fața avansului implacabil, pe toate planurile, al „burgheziei”. Cultul personalității lui Ceaușescu nu reprezintă, așa cum observa și Mary Ellen Fischer (1989), decât o reacție de apărare în fața încăpățănării societății de a nu îi accepta proiectele: leninismul romantic își îngustează astfel baza de acțiune, restrângându-și terenul ideologic în jurul „conștiinței” și „vigilenței revoluționare” a principalului său arhitect, Nicolae Ceaușescu. Nici că se putea găsi un fundament ideologic mai sigur.

Am schițat, în acest capitol, orientarea internațională a leninismului romantic în anii '70, corelând-o cu economia sa ideologică în plan intern. Prezența internațională a leninismului romantic a fost, în această perioadă, consistentă, deși a intrat în declin spre sfârșitul decadei. Nu am menționat până acum, deoarece nu sunt neapărat importante pentru obiectivul lucrării, activitățile de spionaj internațional ale RSR, deseori supradimensionate în literatura de specialitate. O voi face insistând asupra concluziei la care au ajuns unele cercetări recente: politicul a subordonat permanent serviciile de informații externe, fapt care reiese și din colaborarea scăzută a Direcției de Informație Externă a RSR cu serviciile de acest gen ale altor state „frățești” (Olaru, Herbstritt: 53-54, 201). Iar politicul aparținea indiscutabil, în cazul leninismului romantic, ideologicului. Vom vedea în continuare dificultățile externe cu care s-a confruntat leninismul romantic în ultimul deceniu al existenței sale, în special provocarea fatală pe care i-a adresat-o leninismul post-bolșevic.

Sfârșitul. Leninismul romantic, un paria pentru ambele tabere ale Războiului Rece

În ultimul deceniu de existență, RSR a intrat într-un con de umbră din punct de vedere al politicii internaționale, în timp ce în politica internă PCR experimenta noi și nebănuite etape de radicalizare. *A fortiori*, leninismul romantic, ideologia oficială a regimului, devenea tot mai revoluționar pe măsură ce principiile comunismului se erodau în ritm alert în Europa de Est și, începând cu a doua jumătate a anilor '80, în Uniunea Sovietică înseși.

În această perioadă, România socialistă se va vedea confruntată cu o suită numeroasă și variată de dileme. În plan extern, criza poloneză, a cărei debut va avea loc în 1980 și va culmina în decembrie 1981 cu declararea legii marțiale de către noul lider de la Varșovia, generalul Jaruzelski – va îngrijora Bucureștiul, acesta sperând totuși într-un deznodământ tipic pentru astfel de situații în regimurile leniniste: intervenția brutală a conducerii, arestarea protagoniștilor și intimidarea populației în vederea prevenirii incidenței unor astfel de gesturi pe viitor. Ceea ce s-a și întâmplat, în primă fază; ulterior însă, situația va lua o turnură insolită, inconceptibilă pentru conducerea PCR: sindicatul Solidaritatea va submina gradual și eficient pilonii legitimității leninismului polonez, ajungând să fie invitat, în câțiva ani, la discuțiile pentru formarea unui nou guvern. Ceaușescu era totalmente bulversat de evoluția a ceea ce s-ar putea numi problema poloneză. Încălcând principiile de politică externă în baza cărora și-a câștigat reputația internațională, „câi diferite de construire a socialismului”, „neamestec în treburile interne, „renunțarea la forță sau la amenințarea cu forță”, etc. – liderul PCR i-a sugerat lui Gorbaciov să intervină armat în Polonia pentru eliminarea amenințării îndepărtării de la putere a regimului comunist. La fel, i-a dat de înțeles lui Jaruzelski că este dispus să trimită contingente militare pentru stabilizarea situației și apărarea socialismului polonez. Ambii l-au refuzat, fapt care cu siguranță a întărit convingerea liderului român că „lagărul socialist” cunoaște un proces de metamorfozare care îi pune în discuție însăși existența. Pe cale de consecință, leninismul romantic va deveni tot mai intransigent, concomitent cu disoluția retrospectiv rapidă a leninismului mondial.

Cea mai mare amenințare internațională și ideologică pentru leninismul romantic va veni însă din partea regimului Gorbaciov sau a leninismului post-bolșevic. În primul caz, liderul sovietic va adopta același gen de discurs pacifist în planul politicii externe dar, spre deosebire de omologul său român, îi va insufla un nou conținut, „burghez”, social-democrat mai degrabă decât leninist (vezi Brown: 1997, 115-116, 138). Ceea ce însemna că Gorbaciov avea de gând să se înțeleagă cu „imperialismul” *hic et nunc*, nu să îl condamne preemptoriu din rațiuni politice, propagandistice și ideologice. În vocabularul tânărului și energicului succesori al lui Konstantin Cernenko, „democrație”, „libertate” sau „drepturile omului” își pierdeau iremediabil sensul

leninist, îmbrățișându-l pe cel „burghez”. Găsind posibilitatea unui numitor discursiv comun cu Occidentul, Gorbaciov l-a eclipsat pe Ceaușescu, fidel până la sfârșit *Weltanschauung*-ului leninist. În plus, așa cum vom vedea, faptul că noul lider sovietic a renunțat tacit la principiile revoluției globale, la „centralismul democratic” și, nu în ultimul rând, la garantarea armată a stabilității regimurilor est-europene, elementul cel mai important în înțelegerea periplului revoluționar consumat în 1989 – a potențat profund temerile lui Ceaușescu.

În final, leninismul romantic se va transforma într-un paria atât pentru „lagărul imperialist”, datorită ostilității sale declarate față de democrație și principiile umanitare, cât și pentru lumea comunistă, în care ideologia leninistă, recalibrată de-a lungul a șapte decenii în cazul Moscovei și a unei jumătăți de secol pentru regimurile satelit, se dezintegrează în ritm alert. Filosofia „burgheză” câștigase, iar partidele „fortărețe” (Jowitt: 1993) configurate după modelul bolșevic deveneau tot mai mult niște simple grupuri împărțind simpatii doctrinare comune. Nu și PCR. Într-o lume pe care nu o mai înțelegea (dacă a înțeles-o cu adevărat vreodată), leninismul romantic făcea eforturi disperate să se mențină pe baricade. Nu va reuși; în schimb, impactul național și internațional pe care l-a antrenat căderea sa va oferi măsura unei inflexibilități și a unui dogmatism realmente „multilateral dezvoltate”. Revoluția română nu face obiectul prezentului capitol sau lucrări, oferind doar tangențial confirmarea exacerării ideologice a regimului și frustrările acumulate de către populație de-a lungul deceniilor.

În loc de concluzii: ce fel de construcție socială? Evaluări teoretice

„Teoretizarea nu este o activitate separată de analiza datelor empirice. Analizele pot fi făcute numai cu propoziții și scheme teoretice. Pe de altă parte, analizele unor evenimente și procese trebuie să includă, ca punct de plecare, o serie întreagă de valori specifice ale unor variabile pe baza cărora se poate explica cum (sic!) s-a ajuns la rezultatele finale. Pentru a oferi explicația istorică în mod clar adesea trebuie să treci peste prezentarea interrelațiilor formale dintre variabile.

În consecință, este frecvent justificată revederea materialului în încheiere, succint și la un nivel mai abstract. Fără îndoială că aceasta trebuie să fie folositoare cititorului. Dar ea este și mai importantă pentru autor, căci impune o anumită rigoare în analiză a cărei absență ar putea trece neobservată în mulțimea de detalii (Wallerstein: 1992, vol. II, 279).

Subscriu fără ezitate la modelul analitic propus de către Wallerstein. Politica internațională a comunismului românesc, în sensul de succesiune evenimentială, este preferabil să fie analizată separat din punct de vedere teoretic. Sigur, așa subliniază sociologul mai sus citat, materialul empiric nu poate fi supus cercetării în absența prealabilă a unor criterii teoretice

riguroase; acestea nu sunt însă întotdeauna explicite. Dimpotrivă, este indicat ca teoretizarea să fie considerată o parte autonomă, finală, a cercetării, în care sunt formulate concluziile centrale ale întregului demers, prezentate până atunci, de cele mai multe ori, sub formă de simple indicii.

Pe de altă parte, era imposibil de urmărit configurarea leninismului romantic și dimensiunea sa internațională, punctele principale ale acestui studiu, fără instrumentarea, *ad hoc*, a unor teorii aparținând registrului istoric și politologic. Menționate deja în secțiunea metodologică a studiului, analiza istorică comparată și analiza ideologică alcătuiesc, pe lângă ocazionalele intervenții sociologice, antropologice și analitic discursive, instrumentare teoretice foarte importante în sensul imprimării unor direcții și obiective de cercetare specifice cu ajutorul cărora conceptul de leninism romantic a putut fi individualizat ideologic în raport cu varietățile principale ale fenomenului leninist de factură sovietică. Pe de altă parte însă, și asta sper să demonstrez cu această ocazie, la conturarea mizei principale a parcursului istoric cercetat contribuie în primul rând teoriile internaționale analizate succint la începutul lucrării. Sigur, teoriile RI și ideologiile politice (în sens științific, nu partizan) sunt practic interdependente, fiind, în mare măsură, fațete diferite ale teoriei politice aplicate, în primul caz, în orientarea externă a statelor, respectiv, în al doilea caz, în cea internă. În definitiv, nu se poate trasa o distincție fermă între cele două părți; acestea sunt interdependente. Ceea ce nu înseamnă însă că nu sunt autonome din punct de vedere metodologic și obiectual, nefiind de asemenea nici perfect superpozabile, fapt care iese în evidență mai ales în cazul socio-constructivismului, teorie a RI care ar putea fi revendicată și de social-democrați, dar și de liberalii egalitarieni care se revendică de la tradiția rawlsiană.

Pentru a angaja modelul metodologic dominant în RI, acela al imaginilor sau nivelelor de analiză waltziene studiul de față se plasează între explicațiile simpliste de tip psihologic, respectiv determinarea politicii externe a unui stat de către structura internațională. Între nivelele unu și trei de analiză (psihologia liderului, respectiv presiunile structurale ale mediului internațional), cu alte cuvinte. Leninismul romantic, atât în ceea ce privește politica sa internă, respectiv externă, a reprezentat o construcție socială ideologizată care a impus o anumită structură politico-administrativă prin intermediul unor reguli și norme cu ajutorul cărora s-a sperat să instituie, cu timpul, asupra societății pe care o asalta în cele din urmă, un tip de socializare ermetic, militant și eroic, modelat deci, pentru a folosi o expresie din Biblie, „după chipul și asemănarea sa”. Nu poate fi redus la un singur individ – Ceaușescu, deși acesta a constituit, într-un fel, sâmburele său „tare” - și nici, mecanic, la presiunile sistemului internațional. Leninismul romantic a dorit permanent transformarea RSR într-o putere „medie” și în primul rând independentă. Chiar dacă nu a avut succes în măsura în care și-a propus – pentru situația politică și geopolitică a RSR, discutată pe larg în capitolele precedente, detașarea efectivă de Moscova

reprezenta un ideal imposibil de reificat – leninismul romantic a rezistat totuși cu obstinație presiunilor internaționale, mai ales în ultima decadă a existenței sale, anii '80. Ne amintim că Bucureștiul și-a plătit integral datoria externă în 1988, a renunțat la clauza națiunii cele mai favorizate (deși indiscutabil ar fi pierdut-o), a condamnat agresiv reacțiile internaționale împotriva discriminării minorităților naționale și a proiectelor de sistematizare a localităților rurale, în special a acelor locuite de maghiari. Le fel și în deceniile precedente, odată cu ascensiunea politică a lui Ceaușescu, numai că, spre deosebire de anii '80, când conducerea română respingea atât criticile umanitare ale Occidentului, cât și cele ideologice și administrative ale Uniunii Sovietice condusă acum de Mihail Gorbaciov – în anii '60 și '70 Moscova era considerată principalul pericol pentru stabilitatea internă a regimului de la București. Leninismul romantic, revoluționar în accepțiunea leninistă post-revoluționară, stalinistă, a termenului – nu dorea să accepte constrângerile în favoarea statu-quo-ului impuse de către leninismul sistemic, a cărui fler revoluționar dispăruse în favoarea câștigurilor materiale care puteau fi sustrate lumii „burgheze”, toate fungibile în plan politic.

Evaluarea pluralistă a dimensiunii internaționale a leninismului romantic

În plan internațional, pluralismul, echivalentul ideologiei politice liberale, afirmă valorile constitutive ale acesteia. Să le enumerăm pe cele mai importante: individualitatea, respectarea și garantarea drepturilor omului, participarea la viața politică a comunității, toleranța, interculturalitatea, piața economică autoreglementată, limitatea intervențiilor statului, pe lângă câmpul economic, și în cel social. Pe lângă acestea, pluralismul în plan extern insistă asupra comerțului ca factor pacificator și creator de jocuri cu sumă pozitivă, idee enunțată încă de la începutul secolului XIX de către Benjamin Constant (2001) – cât și asupra rolului educativ și factual al instituțiilor internaționale în prevenirea și gestionarea conflictelor internaționale.

La câte dintre aceste principii ar fi subscris leninismul romantic? Ideologia care îl articulează este total incompatibilă cu liberalismul „burghez”, ceea ce este ușor de demonstrat. În primul rând, importanța individului este secundară pentru ingineria socială romantic-leninistă. Dacă nu subscria la principiile partidului, individul era considerat, după cum am putut constata, „dușman de clasă”, „contrarevoluționar”, „element declasat”, lipsit de „patriotism” și manipulat de către forțele „dușmănoase” ale inamicului exterior, de obicei „imperialismul” sau „burghezia internațională”, dar care puteau proveni, la nevoie, și din interiorul „lagărului socialist”. Proiectul revoluționar al leninismului romantic nu făcea distincție, la nivel extern, dar și la nivel intern, se poate argumenta, între inamicii săi ideologici, respectiv naționali. O atitudine, așa cum observă Michael Shafir, „xenofobă” (Shafir: 1989, 1-12). Chiar și atunci când individul era convins de corectitudinea principiilor romantic-leniniste, dezvoltând deci „conștiință revoluționară”, se găsea

în același raport de inferioritate față de PCR. În cadrul regimurilor leniniste, știm de la Robert Tucker (1987), dinamica socială articulată pe principii ideologice predomină: comunitatea, partidul în acest caz sau, mai bine zis, nucleul său intransigent, este cel mai important membrul de partid, comunistul devotat. Pe cale de consecință, și întregul este mai important decât partea. Iată o perspectivă la care nici un teoretician liberal nu ar subscrie.

În ceea ce privește viziunea leninist-romantică asupra drepturilor omului, lucrarea de față i-a acordat un subcapitol special, din care reiese clar poziția antinomică în care se află cu varianta „burgheză” clasică a acestui corp de principii. Liberalismul, filosofia politică din care drepturile omului au luat naștere, insistă asupra caracterului individual, în primul rând, apoi civic, al acestora. În cadrul leninismului romantic individualitatea este, așa cum am văzut, desconsiderată, cu excepția unicului erou posibil, secretarul general al PCR, Nicolae Ceaușescu. Drepturile omului funcționau aici ca un instrument de disciplinare socială, nu ca garant al libertății și demnității individuale. Dobândirea de către cetățeni a „conștiinței socialiste” ar fi relevat însă ceva și mai important: varianta „burgheză” a drepturilor omului nu era decât o mascaradă, un surogat al autenticelor drepturi plene ale omului, a căror individualitate era circumscrisă unui cadru colectiv; adevărata afirmare a personalității umane nu ar fi fost posibilă decât în lumea post-capitalistă, în care realitatea socială și materială urma să fie restructurată pe cu totul alte coordonate ontologice.

Evaluarea marxistă a dimensiunii internaționale a leninismului romantic

Filiația dintre marxism și leninism este de netăgăduit, așa cum am putut constata în capitolul teoretic. Teme predilecte din teoriile lui Marx au fost reinterpretate astfel încât au căpătat tot mai distinct conturul unei ideologii, o evoluție pe care gânditorul german cu siguranță nu ar fi aprobat-o dacă i-ar fi fost contemporan. Am văzut care sunt, pe scurt, principalele premise sociale, economice și filosofice ale marxismului: emancipare, surmontarea modului de producție capitalist, respectiv abolirea obiectualizării creației umane și anularea raportului dintre subiect și obiect, specific etapei istorice capitaliste, unde ultimul devine autonom și obține chiar o poziție superioară comparativ cu primul. Creația devine mai importantă decât creatorul, pe care îl subjugă. Revoluția preconizată de Marx semnifică depășirea acestui dualism și reluarea în posesie a umanității pe sine înseși ca întreg, inclusiv, sau mai ales, activitatea sa productivă în general, indiferent de domeniu.

Lenin, pe de altă parte, era mai puțin interesat de revoluția socială și conceptuală a lui Marx în favoarea celei politice. Bolșevismul s-a impus într-o țară agrară, înapoiată și subdezvoltată în raport cu standardele occidentale, pe când Marx se așteptase ca tocmai societățile cele mai avansate din punct de vedere economic să se transforme în pepiniere ale

revoluției, deoarece trecuseră deja prin faza capitalistă, cea care oferă condițiile materiale pentru efectuarea revoluției; ultimul ingredient îl reprezenta dezvoltarea conștiinței proletariatului ca și clasă transnațională, de sine stătătoare. Predicțiile lui Marx nu s-au adeverit, dar au contribuit enorm la „umanizarea” capitalismului occidental. În Rusia, pe de altă parte, ideile marxiste au fost transformate din instrumente de cercetare empirică având rol declarat emancipator în arme de luptă pentru care practica socială nu mai reprezenta reperul absolut, ci inamicul care trebuia modelat în numele unor principii pseudoreligioase și pseudoștiințifice, așa cum a demonstrat Alain Besançon (1993). Materialismul istoric al lui Marx, originat din activitatea socială propriu-zisă, și care confirma sau infirma evaluările teoretice ale autorului, acestea modificându-se în consecință – este abandonat în cazul leninismului, în special în cazul leninismului post-revoluționar, în numele materialismului dialectic. Acesta nu mai reprezintă un produs al practicii și experienței, exercitând asupra lor un rol regulativ, ci este independent în raport cu realitatea empirică, pe care își propune să o constituie și reconstituie în conformitate cu propriile aspirații ideologice (vezi Kubáľková, Cruickshank: 1980). Sau, cum am argumentat în ultimele capitole ale acestui studiu, „conștiința socialistă” nu mai este, ca la Marx, o emanație a „existenței sociale”, ci se erijează într-un corectiv al ei. Marx și Engels avertizau însă în *Ideologia germană*: „Pentru noi comunismul nu este o *stare* care trebuie creată, un *ideal* după care va trebui să se ghideze realitatea. Noi numim comunism mișcarea reală care suprimă starea actuală. Condițiile acestei mișcări rezultă din premisele existente” în cadrul structurii, nu al suprastructurii, am putea adăuga (Marx, Engels: 1956, 32; subl. în. orig.).

Dacă leninismul sovietic a distorsionat atât de mult marxismul, politizându-l și ideologizându-l deopotrivă, leninismul romantic a făcut pași mult mai mari în această direcție. Asta deoarece, pe lângă reinterpretările leniniste ale marxismului, avem de-a face în acesta caz și cu romantism, naționalism și fascism. Marx a cunoscut și combătut primele două curente ideologice, considerându-le ideologii care mențin umanitatea captivă în spectrul „idealist”, pentru a folosi termenii săi, îngreunându-i în același timp șansele de progres. Ravagiile fascismului i-au rămas necunoscute, dar le-ar fi denunțat cu siguranță în stilul-i caracteristic: vehement și caustic, pe de o parte, riguros științific, pe de cealaltă parte.

Postura eroică în care leninismul romantic se imagina pe sine în plan intern și internațional, făcând apel la mitologii istorice militante, ambalate într-un ambalaj propagandistic extrem de complex și sofisticat, nu ar fi obținut niciodată aprobarea lui Marx. Dimpotrivă, ar fi fost ridiculizate și înfierate cu precizia caracteristică autorului *Capitalului*. Ierarhia rigidă în plan intern și ambițiile exacerbate în plan extern, combinate cu obiectivul perseverent urmărit de a integra PCR și ideologia subsidiară partidului în cadrul societății, amintind, așa cum am observat când am discutat structura ideologică a leninismului romantic, de „organicismul” și „iubirea” pe

care romanticii germani le valorizau și le postulau ca fundament al relației dintre monarhi, rege și regină, ambii modele de virtute, și cetățeni, însuflețiți de curajul, cumpătarea și eroismul lor – pe lângă faptul că imprimă leninismului romantic o amprentă ideologică distinctă, ar fi în atlas din nou oprobiul lui Marx, care a scris și militat toată viața împotriva unor astfel de recrudescențe ale medievalității, oriunde s-ar fi manifestat ele. Dacă filosoful german se prezenta destul de des ca nefiind „marxist”, cu predilecție atunci când teoriile sale erau prost sau doar pe jumătate interpretate, nu putem decât să ne imaginăm cum ar fi reacționat la revendicarea, fie și îndepărtată, de către leninismul romantic a teoriilor sale socio-politice.

În ceea ce privește analiza leninismului romantic prin prisma curenților marxiste contemporane, situația nu este deloc mai roză. Dimpotrivă. Pentru Wallerstein, marxismul clasic urma să fie pus în practică, așa cum de altfel argumentaseră și autorii săi, la nivelul nucleului. Leninismul, în schimb, nu se putea naște decât în cadrul semiperiferiei. Motivele sunt clare: în statele dezvoltate, proletariatul avea un nivel de viață mai ridicat și opțiuni diverse și atractive pentru petrecerea timpului liber, fapt care influența negativ dezvoltarea militantismului și a conștiinței de clasă; apoi, cu excepția Germaniei și a Italiei, care vor fi de altfel și primele state fasciste, naționalismul, un factor care a contribuit, deși parțial și camuflat sub forma „anti-imperialismului” la succesul leninismului în Rusia, purtând, împreună cu apelurile la luptă de clasă, promisiunea dezvoltării economice și a prosperității sociale – nu era atât de dezvoltat în interiorul statelor din nucleu astfel încât să potă contribui cu succes la mobilizarea societăților în scopuri revoluționare, singur apelul internaționalist al luptei de clasă nefiind suficient în acest sens, așa cum o demonstrează și comportamentul partidelor socialiste europene în timpul primului război mondial; nu în ultimul rând, ca mișcare anti-sistemică, leninismul ar fi fost mult mai greu de pus în practică în interiorul statelor din nucleu, unde „reacțiunea” era atotputernică. La fel în ceea ce privește lumea a treia, insuficient dezvoltată la nivelul infrastructurii și al industriei pentru a gestiona anvergura revoluționară necesară pentru un astfel de demers. Unica soluție era dată deci de semiperiferie, categorie în care Rusia țaristă se încadra pe deplin (Wallerstein: 1991, 88).

Evaluarea realistă a dimensiunii internaționale a leninismului romantic

Politica externă a României, atât în ultima perioadă a regimului Gheorghiu-Dej, cât și de-a lungul „epocii Ceaușescu”, are caracteristici care o pot include cu ușurință în categoria realistă: strategii sistematice și puțin riscante de a crea contacte și posibile parteneriate cu state și instituții internaționale vizate, cântărirea atentă a echilibrului de forțe existent în planurile regionale unde își propunea să acționeze, urmărirea și declamarea asiduă a intereselor naționale, a independenței și suveranității statului român, delimitarea clară a politicii interne de politica externă – deși, așa

cum am constatat, politica internă și cea externă se aflau în raport de continuitate la nivel ideologic; trebuiau să se exercite însă în medii diferite și să adopte astfel posturi diferite pentru maximizarea avantajelor pe care RSR urmărea să le obțină – importanța incomparabil mai mare acordată statului și națiunii în comparație cu clasele sociale, și lista poate continua. De ce atunci realismul este insuficient pentru a analiza în profunzime „internaționalismul” romantic-leninist?

În primul și cel mai important rând, deoarece nu surprinde - și nici nu acordă o importanță prea mare – subsidiarului ideologic al politicii externe a regimurilor leniniste. Chiar dacă, într-o lume „burgheză”, acestea au împrumutat tot mai multe caracteristici realiste, și-au păstrat totuși o identitate ideologică distinctă (Lynch: 1989, 31). Cu alte cuvinte, realismul omogenizează actorii internaționali, luând în considerare doar comportamentul lor extern în anumite conjuncturi și clasificându-l conform unor formule rigide și lipsite de flexibilitate interpretativă.

Dacă celelalte regimuri leniniste se „îmburghezeau” lăsând garda ideologică jos în fața vechiului „dușman de clasă”, leninismul romantic s-a „îmburghezit” la rândul său, dar din cu totul alte motive. Mai exact, cum am menționat într-un capitol anterior, datorită naționalismului constitutiv, a „patriotismului revoluționar socialist” care îl structura. Deși diferit conceptual de naționalismul „burghez”, „șovin” și „agresiv”, naționalismul romantic-leninist a antrenat tocmai genul acesta de atitudini și practici, atât în cadrul PCR, cât și la nivelul mai larg al societății. În virtutea romantismului care era exprimat la nivel ideologic și politic printr-un naționalism eroic, mistic și virulent, cât și datorită avansului ideologic al ontologiei „burgheze” în a doua jumătate a anilor '70, leninismul romantic a devenit tot mai extrem naționalist în încercarea de a se izola cât mai ermetic posibil în fața acestei tendințe amenințătoare. S-a ajuns deci la exacerbarea componentei naționale a leninismului romantic, insuficient maturizată din punct de vedere leninist: naționalismul „burghez” a revenit în forță pentru a lua locul „patriotismului revoluționar socialist”; dincolo de deosebirile ideologice, în practica socială cele două părți răspândeau aceleași tipuri de efecte. Iar cum regimurile realiste, conservatoare și/sau liberale, sunt la rândul lor naționaliste, chiar dacă într-o formă mai „blândă” sau mai elaborată, avem de-a face cu un numitor comun foarte puternic între leninismul romantic și conservatorismul realist, insuficient însă pentru a proclama cele două părți ca fiind echivalente.

În al doilea rând, realismul este, în general, o filosofie a *statu-quo*-ului internațional, fiind apreciat și profesat în special de către marile puteri care dau tonul internațional într-o epocă sau alta. Orientarea sa temporală are în vedere prezentul, legitimându-se, în bună tradiție conservatoare, din trecut. Leninismul romantic este departe de aceste caracteristici. RSR nu a legitimat *statu-quo*-ul internațional, ci l-a contestat permanent și vehement, dacă ne amintim doar mesajele care propuneau „desființarea simultană a blocurilor militare”, identificabile în aproape fiecare discurs internațional al oficialilor regimului. Sigur, aici s-ar putea aduce în discuție

ambiția nemăsurată a lui Ceaușescu de a deveni liderul unei puteri europene apreciabile și regretul său că nu se afla la conducerea uneia dintre superputerile zilei. Nu echivalează asta cu un realism mascat? Avem însă aici exemplul Uniunii Sovietice. Nici unul dintre leninismele sovietice nu poate fi considerat realist, nici chiar leninismul sistemic, pur și simplu deoarece acționa și a te conforma presiunilor mediului internațional nu echivalează cu acceptarea acestuia în sine. Realismul și leninismul exprimă două ideologii total incompatibile care, deși s-au influențat reciproc de-a lungul secolului XX, mai ales prima pe ultima, nu au ajuns niciodată să se confunde.

Evaluarea social-constructivistă a dimensiunii internaționale a leninismului romantic

Dacă realismul, pluralismul și marxismul sunt toate teorii pozitivistice, bazate pe distincția dintre cercetător și obiectul cercetat, respectiv fapte și valori, socio-constructivismul propune o direcție de analiză radical diferită, ceea ce îl transformă într-o nouă teorie socială, o nouă ontologie, acesta fiind deci mai mult decât o simplă teorie a relațiilor internaționale.

În orice variantă sovietică a sa, leninismul a reprezentat o construcție socială politică, adică o socializare „de sus”. Leninismul romantic nu face excepție. Beneficiind de anterioritatea altor forme de leninism sovietic, a căror experiență și intervenție directă (leninismul post-revoluționar) au adus un aport constitutiv la gestația sa intelectuală și politică, leninismul romantic este influențat cel puțin la fel de mult, așa cum am menționat, de o altă ideologie, cea naționalistă. Urmărind convertirea societății la propriul proiect revoluționar, direcția de acțiune a leninismului romantic a fost întotdeauna „de sus” în „jos”. Acesta este un prim motiv, tipic tuturor regimurilor leniniste, pentru care leninismul romantic reprezintă o construcție socială aparte: datorită izolării intelectuale și a atmosferei radicale și intransigente în care a luat naștere, ambele contribuind la osifierea sa ideologică și la hașurarea singurei modalități de acțiune pe care a cunoscut-o și utilizat-o: cea politică, „de sus” în „jos”.

Pentru a aplica leninismului romantic modelul constructivist onufian, trebuie să începem de la normele și regulile valabile în RSR. Știm de la Onuf că acestea se află între actori și structuri, reprezentând mijloacele pe care actorii le utilizează pentru a își urmări interesele în sensul utilizării a cât mai multe resurse disponibile; acționând, actorii reproduc, prin dispozițiile lor comportamentale, structuri sociale din care fac parte (Onuf: 1989). Când inegalitățile sociale sunt majore, ne avertizează același Onuf, regulile devin dictatoriale (*rules make rule*). Problema aceasta nu afectează însă leninismul romantic, al cărui început însuși stă sub zodia dictaturii totalitare. Putem chiar, în acest caz, să inversăm ordinea elementelor din ecuația lui Onuf și să afirmăm că dictatura (*rule*) își creează propriile reguli și norme (*rules*) care nu reflectă atât condițiile existenței societății pe care o asaltează, cât propriile obiective ideologice. Astfel că

dictatura și-a creat propriul sistem normativ-legislativ pe care l-a impus populației, pe de o parte pentru a o înregimenta, pe de altă parte pentru a se reproduce. Sigur că ideologiile PCR erau conștienți de apatia și pasivitatea populației în raport cu ideologia oficială – tocmai de aici „tezele din iulie” și atenția specială acordată de Ceaușescu acestui capitol – dar sperau ca, în timp, populația să fie atrasă de principiile naționaliste profesate de regim (o predicție destul de reușită) iar „limba de lemn” să se integreze tot mai mult în limbajul popular, contribuind astfel la crearea „conștiinței socialiste”.

Respectarea necondiționată a deciziilor partidului și a sistemului legislativ în vigoare și „creșterea rolului conducător al PCR”, împreună cu toate normele ideologice și multiplele lor fațete politice, economice și sociale, discutate de-a lungul lucrării – toate acestea puse în slujba „construcției socialismului” în variantă romantic-leninistă – constituie sau ar fi trebuit să constituie liantul dintre regim și societate. Actorii sociali urmau să utilizeze cadrul legitim dat pentru a își atinge obiectivele, devenind, în același timp, treptat, parte a structurii romantice-leniniste pe care acțiunile lor o confirmau și o reproduceau în aceeași măsură. Problema pe care o întâmpinăm aici, și care constituie, cred, drama majoră a leninismului romantic, este că acesta nu a devenit realmente o structură, cel puțin în sensul pe care îl atribuia termenului, continuând să se comporte în paralel ca un agent. Pentru a se constitui într-o structură, regimului îi trebuia legitimitatea socială pe care nu a avut-o niciodată, fiind impus din exterior și, cum ne amintim, „de sus”; apoi, după cum știm, regimurile leniniste consideră societățile inamici ideologici structurate de spirit „burghez” și „mic-burghez” care trebuie educate astfel încât să dezvolte „conștiința socialistă” indispensabilă „construirii socialismului”. Paradoxul este deci că leninismul romantic a fost și structură, dar și agent în raport cu structura socială care se încăpățâna să nu se lase înregimentată, nedezvoltând „conștiința socialistă” de care regimul avea nevoie pentru a-și duce la bun sfârșit planurile. O structură ideologico-politică insuficient de structurantă în raport cu structura socială asupra căreia se exercita, cu alte cuvinte, parafrazându-l pe Giddens.

Strâns legate de normele și regulile romantice-leniniste se află câteva „acte de vorbire” teoretizate de către Onuf. Ne amintim că „actele de vorbire” erau de trei tipuri: asertive (bazate pe instrucțiuni, neutre în raport cu conținutul informației transmise), directive (sau imperative, atrăgând obligația supunerii) și, nu în ultimul rând, angajante, adică implicând diferite promisiuni ca urmare a respectării lor (Onuf: 1989; Onuf în Kubáľková, Onuf, Kovert: 1998, 58-78). În leninismul romantic avem de-a face numai cu ultimele două tipuri de „acte de vorbire”, cele directive, respectiv cele angajante. Respectarea absolută a deciziilor PCR și a legilor RSR, și adoptarea, din convingere, a „justeții” și infailibilității lor, evitarea pe cât posibil a contactelor cu străinii, denunțarea abaterii de la „morală socialistă”, „sabotarea proprietății socialiste”,

remedierea insuficienței pregătiri ideologice și insuflarea unui elan revoluționar corespunzător, pentru a enumera doar câteva – reprezintă „acte de vorbire” directive pe care oficialii și propagandiștii regimului le făceau cu ocazia fiecărei ședințe de partid sau manifestări publice. Costurile nerespectării acestor norme și reguli erau binecunoscute de către populație. Pe de altă parte însă, existau și „acte de vorbire” angajante, identificabile în primul rând în mesajele care promiteau, întotdeauna în viitor, bunăstare socială generală bazată pe o industrializarea adecvată și un mod de producție echitabil care să elimine diviziunea muncii, sursa de altfel, așa cum postulase Marx, a fenomenului capitalist. Pentru a se ajunge acolo era nevoie însă de muncă, abnegație și dăruirea eroică a tuturor cetățenilor proiectului revoluționar al partidului; „combativitate revoluționară”, fermitate, intransigență și vigilență în vederea depistării („demascării”) „dușmanilor de clasă” interni sau externi, a căror număr crescuse exponențial cu inadecvarea leninismului romantic la o lume tot mai „burgheză”. În termeni nepretențioși, se poate spune că PCR a folosit tactica „bățului și a morcovului” pentru a conduce. Dar, pe măsură ce morcovul devenea tot mai mic și mai sărăcăcios, bățul creștea proporțional. Represiunea se amplificase puternic, așa cum am putut constata, în ultimul deceniu al existenței RSR, pe măsură ce resursele, atât interne, cât și externe, se diminuau, iar populația, tot mai nemulțumită, se distanța progresiv de obiectivele ideologice ale regimului, dacă fusese vreodată apropiată de ele. Confruntat cu planuri de acțiune tot mai ostile – proteste internaționale, indiferența transformată gradual în nemulțumire a populației – leninismul romantic s-a comprimat și a adoptat o postură tot mai agresivă, care ar putea fi numită, am argumentat în capitolul anterior, insular- represivă.

Interesant de observat este că, în plan internațional, leninismul romantic a adoptat aceleași „acte de vorbire”, chiar în aceeași ordine am putea spune – directive, respectiv angajante – insistând asupra necesității punerii în practică a „noii ordini internaționale” prin restructurarea instituțiilor și a comerțului internațional și, nu în ultimul rând, a dezarmării și a eliminării armamentului nuclear, obiective care, odată aflate pe agenda internațională de lucru, ar fi întrunit adevăratul succes al RSR. Trebuie menționat faptul că, dacă la nivel intern leninismul romantic se afla, așa cum am văzut, între o structură și un agent, înclinând însă preponderent spre structură, în plan internațional, așa cum știm de la Harry Gould (1998, 79-100) socio-constructivismul abordează statele ca agenți în raport cu structura internațională (instituții, organizații, raporturi de forțe etc.), în plan intern tratându-i însă ca structuri care se reproduc prin intermediul agenților sociali, cărora le pun la dispoziție un sistem de reguli prin intermediul cărora aceștia își maximizează interesele cu un minim de costuri. Deci, pentru a se putea adapta mediului internațional extrăgând un maximum de beneficii, leninismul romantic a pus în scenă un tip de discurs mai apropiat ca ton moralizator discursurilor „burgheze”. Dar leninist în esență și naționalist în strategie. Utilizând însă aceleași „acte de vorbire”, aparent cosmetizate și

împregnate de termeni „burghezi” pentru a fi servite drept contra-discurs în competiția cu ideologia dominantă, „burgheză”, leninismul romantic a demonstrat din plin continuitatea dintre politica sa internă și cea internațională, ambele articulate de o ideologie unitară, fascinantă la modul negativ prin simplitatea și coerența cu care se încăpățâna să își afirme identitatea distinctă.

Pentru că despre identitate este vorba până la urmă, despre modul în care se imagina și se construia leninismul romantic, invitându-i și pe ceilalți să îl recepteze la fel. Constituit din îmbinarea a două ideologii, leninism și naționalism romantic, leninismul romantic a fost animat și a încercat să impună asupra societății române o *identitate paramodernă* (așa cum am menționat și în capitolul teoretic, termenul „paramodernitate” este împrumutat din Matei: 2007). Paramodernă deoarece se află cu un picior în trecut și cu altul în viitor. Dimensiunea antimodernă a leninismului romantic rezidă în caracterul său elitar, arhaic, romantic, prin care prezentul era respins în numele unor mitologii eroice în care Feți Frumoși distrugeau balaurii moderni ai imperialismului, făcând din România o putere respectabilă și un lider de opinie la nivel global. Dimensiunea modernă a leninismului romantic are două componente: una materială și una ideologică, ambele leniniste. Industrializarea masivă, construirea de infrastructuri și lărgirea spațiului locativ urban reprezintă componenta materială a dimensiunii moderne a leninismului romantic. Componenta ideologică este dată de principiile clasice ale leninismului, pe care nu mai are rost să le menționăm aici. Sigur, caracterizarea ei drept modernă implică anumite riscuri deoarece, așa cum am văzut, leninismul poate fi considerat mai degrabă o progenitură paricidală a modernității în sensul în care o distruge cu patos pretinzând că nu face altceva decât să o înfăptuiască în conformitate cu autentică ei menire, aceea de a asigura egalitate în măsura în care asigură libertate. Neputând și nepropunându-și de fapt să le garanteze perfect pe ambele, modernității i se reproșează deci ceva peste puterile și peste obiectivele sale.

Leninismul romantic a sfârșit așa cum a existat: într-o lume pe care nu a înțeles-o, sau pe care a înțeles-o doar în măsura în care a avut nevoie pentru a o asedia. În decembrie 1989 însă, societatea s-a ridicat împotriva regimului, într-un puseu revoluționar pe care Marx, înclin să cred, l-ar fi salutat, mai ales că părea o aplicare a unui principiu pe care acesta l-a enunțat în *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*: „*Mai bine un sfârșit groaznic, decât o groază fără de sfârșit!*” (Marx: 1949, 317; subl. în orig.).

Bibliografie

Documente inedite

Shafir, Michael, (1989), „Xenophobic communism: the case of Bulgaria and Romania”, Situation Report (Romania), 27 June, no. 112, Arhiva 1989.

Documente editate

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Român (1960), București, Editura Politică.

Gheorghiu-Dej, Gheorghe, (1960), „Raportul de activitate al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român la Congresul al II-lea al Partidului”, în *Articole și cuvântări (1955-1959)*, București, Editura Politică, pp. 5- 150.

Gorbaciov, Mihail, (1986), *Raportul politic al Comitetului Central al P.C.U.S. la Congresul XXVII al partidului*, Moscova, Editura agenției de presă Novosti.

Gorbaciov, Mihail, (1987a), *Cu privire la restructurare și politica de cadre a partidului*, Moscova, Editura agenției de presă Novosti.

Gorbaciov, Mihail, (1987b), *Scieri alese*, București, Editura Politică.

Gorbaciov, Mihail, (1988a), *Restructurării revoluționare – o ideologie a înnoirilor*, Moscova: Editura agenției de presă Novosti.

Gorbaciov, Mihail, (1988c), *Cu privire la realizarea hotărârilor celui de-al XXVII-lea Congres al P.C.U.S. și sarcinile de adâncire a restructurării*, Moscova, Editura agenției de presă Novosti.

Gorbaciov, Mihail, (1994), *Memorii*, București, Nemira.

O nouă viziune, viziuni cu caracter novator. Ce a dezbătut și deis forumul comuniștilor sovietici, (1988), Moscova, Editura agenției de presă Novosti.

Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, 3-5 noiembrie 1971, (1971), București, Editura Politică.

Politica internaționalistă a Partidului Comunist Român, (1972), București, Editura Politică.

Stalin, I.V., (1952a), *Problemele leninismului*, București, Editura Pentru Literatură Politică.

Interviuri, memorialistică, jurnale

Betea, Lavinia, (2001a), *Convorbiri neterminate. Corneliu Mănescu în dialog cu Lavinia Betea*, Iași, Polirom.

Chuev, Felix, (1993), *Molotov remembers. Inside Kremlin politics*, Chicago, Ivan D. Ree.

Ernu, Vasile, (2006), *Născut în URSS*, Iași, Polirom.

Periodice

Ignat, Petru, (1987), „Permanența spiritului revoluționar. Normă de viață, de gândire, de acțiune”, *Almanah Pentru Patrie*, pp. 15-17.

Lucrări și articole științifice

Adler, Emmanuel, (2005), *Communitarian international relations*, Routledge, New York.

Anton, Mioara, (2001), „Trădarea partidului frate”, în Rusan, Romulus, (ed.), *Anii 1961-1972: Țările Europei de Est între speranțele reformei și realitatea stagnării*, București, Fundația Academia Civică, pp. 146-153.

Ball, Terrence, Dagger, Richard, (2000), *Ideologii politice și idealul democratic*, Iași, Polirom.

Baylis, John, Smith, Steve, Owens, Patrici, (2008), *The globalization of world politics. An introduction to international relations*, New York, Oxford University Press.

Berdiaev, Nikolai, (1994), *Originile și sensul comunismului rus*, Cluj-Napoca, Dacia.

Besançon, Alain, (1993), *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Humanitas.

Besançon, Alain, (1993), *Originile intelectuale ale leninismului*, București, Humanitas.

Braham, Randolph (1964), „Rumania: onto the separate path”, în *Problems of communism*, nr. 13, pp. 14-24.

Brucan, Silviu, (1985), *Dialectica politicii internaționale*, Cluj-Napoca, Dacia.

Brucan, Silviu, (1992), *Generația irosită. Memorii*, București, Universul & Calistrat Hogaș.

Burks, R.V., (1966), „The Rumanian national deviation: an accounting”, în London, Kurt, (ed.), *Eastern Europe in transition*, Baltimore, The John Hopkins Press, pp. 93-113.

Buzan, Barry, (2000), *Popoarele, statele și teama. O agendă pentru studii de securitate internațională în epoca de după Războiul Rece*, Chișinău, Cartier.

Carr, Edward, (1947), *International relations between the two World Wars: (1919-1939)*, London: MacMillan.

Constant, Benjamin, (2001), *Scrieri politice*, București, Nemira.

Constantiniu, Florin, (2002), *O isorie sinceră a poporului român*, București, Univers Enciclopedic.

Copilaș, Emanuel, (2009a), „Revising realism: from scientism to a more empirical approach”, în *Romanian Review of International Politics*, nr. 1, pp. 25-48.

Copilaș, Emanuel, (2009b), “Implozia leninismului. O reevaluare a conflictului sino-sovietic din perspectivă ideologică”, în *Sfera Politicii*, nr. 141, pp. 89-111.

Copilaș, Emanuel, (2010), „Politica externă a României comuniste: anatomia unei insolite autonomii”, în curs de publicare în *Sfera Politicii*.

Crampton, R.J. (2002), *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea... și după*, București, Curtea Veche.

Crankshaw, Edward, (1971), *Khrushchev remembers*, London, André Deutsch Limited.

Deletant, Dennis, (2001), *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948-1965*, Iași, Polirom.

Djilas, Milovan, (1991), *Întâlniri cu Stalin*, Craiova, Europa.

Dougherty, James, Pfaltzgraff, Robert, (1997), *Contending theories of international relations. A comprehensive survey*, New York, Addison-Wesley Educational Publishers.

Dunne, Tim, Kurki, Milja, Smith, Steve, (2010), *International relations theories. Discipline and diversity*, New York, Oxford University Press.

Farlow, Robert, (1971), „Romanian foreign policy: a case of partial alignment”, în *Problems of Communism*, nr. 20, pp. 54-63.

Fejtő, François, (1979), *Histoire des démocraties populaires. Après Staline (1953-1979)*, vol. II, Paris, Éditions de Seuil.

Figes, Orlando, (1998), *A peoples' tragedy: The Russian Revolution, 1891-1924*, New York, Penguin Books.

Fischer, Mary Ellen, (1989), *Nicolae Ceaușescu. A study in political leadership*, Boulder & London, Lynne Rienner Publishers.

Fischer-Galați, Stephen, (1966), „Rumania and the Sino-Soviet conflict”, in London, Kurt, (ed.), *Eastern Europe in transition*, Baltimore, The John Hopkins Press, pp. 261-276.

Fischer-Galați, Stephen, (1998), *România în secolul al XX-lea*, Iași, Institutul European.

Floyd, David, (1965), *Rumania: Russia's dissent ally*, Londra, Pall Mall Press.

Gellately, Robert, (2008), *Lenin, Stalin and Hitler: the age of social catastrophe*, New York, Vintage Books.

Gilpin, Robert, (1981), *War and change in world politics*, New York, Cambridge University Press.

Gould, Harry, (1998), „What is at stake in the agent-structure debate?”, în Kubálková, Vendulka; Onuf, Nicholas; Kovert, Paul, *International relations in a constructed world*, Armonk, M. E. Sharpe, pp. 79-100.

Gould, Harry, (1998), „What is at stake in the agent-structure debate?”, în Kubálková, Vendulka, Onuf, Nicholas, Kovert, Paul, *International relations in a constructed world*, Armonk, M. E. Sharpe, pp. 79-100.

Gross, George, (1966), „Rumania: the fruits of autonomy”, în *Problems of communism*, nr. 15, pp.16-26.

Guzzini, Stefano, (2000), *Realism și relații internaționale. Povestea fără sfârșit a unei morți anunțate: realismul în relațiile internaționale și în economia politică internațională*, Iași, Institutul European.

Guzzini, Stefano, (2000), *Realism și relații internaționale: povestea fără sfârșit a unei morți anunțate: realismul în relațiile internaționale și în economia politică internațională*, Iași, Institutul European.

Halliday, Fred, (1994), *Rethinking international relations*, London, MacMillan.

Hopf, Ted, (2002), *Social construction of international politics. Identities & foreign policies, Moscow, 1955 and 1999*, New York, Cornell University Press.

Johnson, Chalmers, (1970), „Comparing Communist Nations”, în Johnson, Chalmers (ed.), *Change in Communist Systems*, Palo Alto, Stanford University Press, pp. 1-32.

Jowitt, Kenneth, (1971), *Revolutionary Breakthroughs and National Development. The case of Romania, 1944-1965*, Berkeley și Los Angeles, University of California Press.

Jowitt, Kenneth, (1971), *Revolutionary breakthroughs and national development. The case of Romania, 1944-1965*, Berkeley & Los Angeles, University of California Press.

Jowitt, Kenneth, (1993), *New world disorder. The Leninist extinction*, Berkeley, Los Angeles, London, University of California Press.

Judt, Tony, (2008), *Europa postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, Iași, Polirom.

King, Robert, (1980), *A history of the Romanian Communist Party*, Stanford, Hoover Institution Press.

Kubáľková, V.; Cruickshank, A., (1980), *Marxism-Leninism and theory of international relations*, London, Boston și Henley, Routledge & Kegan Paul.

Lăcustă, Ioan, (2005), *1948-1952. Republica Populară și România*, București, Curtea Veche.

Lenin, V. I, (1945), *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, București: Editura Partidului Comunist din România.

Lenin, V. I, (1946), *Ce-i de făcut?*, București: Editura Partidului Comunist Român.

Lobell, Steven, Ripsman, Norrin, Taliaferro, Jeffrey, (2009), (ed.), *Neoclassical realism, the state, and foreign policy*, New York, Cambridge University Press.

Lynch, Allen, (1989), *The Soviet study of international relations*, New York, Cambridge University Press.

Marx, Karl, (1949), „Optprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte”, în Marx, Karl; Engels, Friedrich, *Opere alese*, vol. I, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, pp. 231-339.

Matei, Sorin Adam, (2007), *Boierii minții. Intelectualii români între „grupurile de prestigiu” și piața liberă a ideilor*, București, Compania.

- Matei, Sorin Adam, (2007), *Boierii minții. Intelectualii români între „grupurile de prestigiu” și piața liberă a ideilor*, București, Compania.
- Mearsheimer, John, (2003), *Tragedia politicii de forță. Realismul ofensiv și lupta pentru putere*, București, Antet.
- Mendel, Arthur, (ed.), (1961), *Essential works of Marxism*, New York, Bantam Books.
- Michael Shafir, (1985), *Romania. Politics, economics and society. Political stagnation and simulated change*, London, Frances Pinter.
- Miroiu, Andrei, Ungureanu, Radu-Sebastian, (2006), (ed.), *Manual de relații internaționale*, Iași, Polirom.
- Montias, Michael, (1967), *Economic development in communist Rumania*, Cambridge, The M.I.T. Press.
- Moraru, Constantin, (2008), *Politica externă a României, 1958-1964*, București, Editura Enciclopedică.
- Morar-Vulcu, Călin, (2007), *Republica își făurește oamenii. Construcția identităților politice în discursul oficial în România, 1948-1965*, Cluj-Napoca, Eikon.
- Morgenthau, Hans, (2007), *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Iași, Polirom.
- Niculescu-Mizil, Paul, (2008), *România și războiul americano-vietnamez*, București, Roza Vânturilor.
- Niebuhr, Reinhold, (1977), *Christian Realism and Political Problems*, Fairfield: Augustul M. Kelley Publishers.
- Nye, Joseph, (2009), *Puterea blândă. Cale către succes în politica mondială*, Iași, Institutul European.
- Nye, Joseph, Keohane, Robert, (2009), *Putere și interdependență*, Iași, Polirom.
- Olaru, Stejărel; Herbstritt, Georg, (2005), *STASI și Securitatea*, București, Humanitas.
- Onuf, Nicholas, (1989), *World of our making. Rules and rule in social theory and international relations*, Columbia, University of South Carolina Press.
- Onuf, Nicholas, (1989), *World of our making. Rules and rule in social theory and international relations*, Columbia, University of South Carolina Press.
- Onuf, Nicholas, (1998), „Constructivism, A user’s manual”, în Kubálková, Vendulka; Onuf, Nicholas; Kovert, Paul, *International relations in a constructed world*, Armonk, M. E. Sharpe, pp. 58-78.
- Onuf, Nicholas, (1998), „Constructivism, A user’s manual”, în Kubálková, Vendulka, Onuf, Nicholas, Kovert, Paul, *International relations in a constructed world*, Armonk, M. E. Sharpe, pp. 58-78.

- Pomper, Philip, (1993), *The Russian revolutionary intelligentsia*, Arlington Heights, Harlan Davidson, 1993.
- Popper, Karl, (2005), *Societatea deschisă și dușmanii săi*, vol. II, *Epoca marilor profeți: Hegel și Marx*, București, Humanitas.
- Ruggie, John Gerard, (2002), *Constructing the world polity. Essays on international institutionalization*, New York, Routledge.
- Searle, John, (1999), *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*, New York, Cambridge University Press.
- Searle, John, (2000), *Realitatea ca proiect social*, Iași, Polirom
- Sfetcu, Paul, (2008), *13 ani în anticamera lui Dej*, București, Curtea Veche.
- Shafir, Michael, (1985), *Romania. Politics, economics and society. Political stagnation and simulated change*, London, Frances Pinter.
- Shafir, Michael, (1986), „Romanian foreign policy under Dej and Ceaușescu”, în Schöpflin, George, (ed.), *The Soviet Union and Eastern Europe*, London, Muller, Blond & White, pp. 364-377.
- Shafir, Michael, (1987), „Eastern Europe”, în McCauley, Martin, (ed.), *Khrushchev and Khrushchevism*, Essex, MacMillan & School of Slavonic and East European Studies, pp. 156-179.
- Shafir, Michael, (1987), „Eastern Europe”, în McCauley, Martin, *Khrushchev and khrushchevism*, London, MacMillan, pp. 156-179.
- Shafir, Michael, (2010), *Radiografii și alte fobii. Studii contemporane, publicistică și pubelistică* Iași, Institutul European.
- Soulet, Jean François, (1998), *Istoria comparată a statelor comuniste (din 1945 până în zilele noastre)*, Iași, Polirom.
- Stanciu, Cezar, (2008), *Devotați Kremlinului. Alinierea politicii externe românești la cea sovietică în anii '50*, Târgoviște, Cetatea de Scaun.
- Steans, Jean, Pettiford, Lloyd, (2008), *Introducere în relații internaționale. Perspective și teme*, București, Antet.
- Taubman, William, (2005), *Khrushchev. The man, his era*, London, Free Press.
- Taylor, Trevor, (1980), *Approaches and theory in International Relations*, London and New York, Longman.
- Tucker, Robert, (1969), *The Marxian revolutionary idea*, London, George Allen & Unwin.
- Tucker, Robert, (1971), *The Soviet political mind. Stalinism and post-Stalin change*, Londra, George Allen & Unwin LTD.

- Tucker, Robert, (1987), *Political culture and leadership in Soviet Russia* New York, London, Norton & Company.
- Viotti, Paul, Kauppi, Mark, (1999), *International relations theory. Realism, pluralism, globalism and beyond*, London, Allyn and Bacon.
- Wallerstein, Immanuel, (1989), *The modern world system*, vol III, („The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World-Economy, 1730-1840”), New York, Academic Press.
- Wallerstein, Immanuel, (1992), *Sistemul mondial modern*, vol. I, („Agricultura capitalistă și originile economiei mondiale europene în secolul al XVI-lea”), București, Meridiane.
- Wallerstein, Immanuel, (1992), *Sistemul mondial modern*, vol. II, („Agricultura capitalistă și originile economiei mondiale europene în secolul al XVI-lea”), București, Meridiane.
- Wallerstein, Immanuel, (1992), *Sistemul mondial modern*, vol. III, („Mercantilism și consolidarea economiei mondiale europene, 1600-1750”), București, Meridiane.
- Waltz, Kenneth, (2001), *Omul, statul și războiul. O analiză teoretică*, Iași, Institutul European.
- Waltz, Kenneth, (2007), *Teoria politicii internaționale*, Iași, Polirom.
- Wendt, Alexander, (1999), *Social theory of international politics*, New York, Cambridge University Press.

Filename: Rezumat
Directory: D:\Phd\Geneza leninismului romantic. O perspectiva teoretica asupra orientarii internationale a comunismului romanesc (1948-1989)\PDF
Template: C:\Users\Ema&Cristina\AppData\Roaming\Microsoft\Templates\Normal.dotm
Title:
Subject:
Author: Ema&Cristina
Keywords:
Comments:
Creation Date: 7/25/2011 7:15:00 AM
Change Number: 25
Last Saved On: 12/6/2011 10:17:00 AM
Last Saved By: Ema&Cristina
Total Editing Time: 561 Minutes
Last Printed On: 12/6/2011 10:24:00 AM
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 58
Number of Words: 24.860 (approx.)
Number of Characters: 141.705 (approx.)